

GAVÀ EN EL SEGLE XVI. MUTACIÓ SENYORIAL I AFIRMACIÓ COMUNAL ¹

JOSEP CAMPMANY I GUILLOT
Estudis

1. Introducció

Aquest treball tanca la trilogia sobre la transició entre les edats mitjana i moderna a Eramprunyà començada a publicar el 1999.² En els treballs anteriors vam intentar caracteritzar, d'una banda, el pes del domini senyorial, el desenvolupament de la crisi baixmedieval a Eramprunyà, i la reacció senyorial que comportà, materialitzada en l'actitud política dels Marc, i de l'altra, el desenvolupament de la guerra civil i el seu impacte en l'univers mental dels residents al terme mitjançant l'estudi de tres llegendes tardomedievales. Per acabar, ens ocuparem d'un dels aspectes que més criden l'atenció en repassar la documentació coetània: l'aparició sistemàtica i rellevant, des d'inicis del segle XVI, del fet comunal.

Tot i que la ja clàssica divisió entre edat mitjana i edat moderna es difumina i perd el sentit original quan s'evidencien continuïtats en aspectes importants, com el domini senyorial o el fet cultural, en canvi aquesta divisió, aquesta ruptura, es manté pel que fa al protagonisme documental dels comuns i universitats, i les classes socials (els vassalls) que hi estan lligades.

Que hi hagi molts més documents que s'hi refereixen no vol dir que aquestes institucions locals nasquessin aleshores, però sí que indicarien, i aquesta és la nostra tesi, que a partir de la guerra civil i del desllorigament de la qüestió remença, esdevingueren un element central en la vida col·lectiva.

2. Les transformacions del domini senyorial

2.1. El segon sindicat remença

Als termes castellers, el senyal de canvi vingué donat per l'acabament del plet remença. Tot seguit recapitularem els principals fets del conflicte des del final de la guerra civil, i ens ocuparem de la solució que, en el marc de la sentència de Guadalupe (1486), trobaren els habitants d'Eramprunyà.

Acabada la guerra, el favor reial girà vers l'aristocràcia, cosa que provocà, el 1482, un nou aixecament pagès, acabadillat per Pere Joan Sala. El setembre d'aquell any, el virrei hagué d'alertar diversos castells estratègics a la comarca, com els del Papiol, Cervelló i Sant Vicenç dels Horts. El gener de 1485 els revoltats arribaren fins a les portes de Barcelona. En aquesta crítica situació, amb l'objectiu d'aixecar un ampli sometent defensiu, els consellers convocaren els pobles de la vegueria a una gran reunió. Hi assistiren síndics de diversos municipis de la comarca,³ però sorprenentment, es mostraren favorables a les posicions dels revoltats; senyal que la reivindicació remença hi devia tenir un elevat suport. El febrer, l'exèrcit pagès passà el Llobregat, i baixà fins a Esparreguera i Martorell. Però el 24 de març fou derrotat per les milícies combinades del rei i el sometent de la ciutat. Sala fou pres, i executat dies més tard.

Mentre, el 12 de gener de 1485 es feia públic un projecte de concòrdia.⁴ El 28 d'octubre d'aquell any, els senyors donaven plens poders al monarca per sentenciar el plet, i onze dies després ho feien els pagesos. Poc després, el 16 de desembre, els pagesos del bisbat de Barcelona es reuniren a Vilanova per reconstituir el sindicat que recaptés els diners per a l'alliberament.⁵ El 19 d'abril de 1486, el virrei ordenava el primer tall de 5 sous per pagar-ne les despeses de constitució. Dos dies després, a la Cort reunida a Guadalupe, Ferran II promulgà la famosa sentència que resolía el conflicte. Aquesta declarava vàlids els pactes particulars de redempció previs, com els documentats a Eramprunyà el 1458. Quedaven abolits els mals usos, i s'establia la redempció a canvi d'una suma per al rei i per als senyors.

El cobrament de la quantitat corresponent al rei s'organitzà en set lliuraments, que s'ordenaren entre el 1486 i el 1492, sumant un total de 151 sous i 10 diners per mas.⁶ Els pagaments es feien en tres etapes: primer, cada parroquia nomenava síndics cobradors, que després li-liquidaven amb els col·lectors comarcals. I

Articles

finalment aquests liquidaven amb el tresorer reial les quantitats percebudes.⁷ Per formalitzar tots aquests procediments, el 8 de maig de 1486 es regulà el dret de reunió dels pagesos, que «podien escollir un home per cada parròquia i congregar-se sota la persona indicada pel rei, a fi de comunicar-se entre si sobre el pagament de les quantitats fixades per la sentència i designar els clavaris o recaptadors dels talls oportuns».⁸ Remarquem que les assemblees eren d'àmbit parroquial, no com abans de la guerra, quan l'àmbit de redempció era el senyoriu. La liquidació final del sindicat es produí entorn del 1508.

De Gavà coneixem el nom del representant pagès que actuà de síndic col·lector del tall del 1486. Es tracta de Miquel Sbert, que tenia el mas actualment conegut com can Llong, a l'entrada de la vall de la Sentiu. Aquest, el 4 d'agost de 1489, va liquidar 2 lliures i 2 sous corresponents als masos remences d'aquella vall.⁹ Aquesta notícia és rellevant perquè implica una prèvia i necessària assemblea general parroquial per escollir-lo. Es tracta de la primera referència (indirecta) del Consell General de Gavà, actuant en un afer públic d'àmbit parroquial. De Castelldefels tenim els noms de tres síndics remences: Llätzer Savall (que l'11 de desembre de 1490 pagà el tall d'aquell any), Berenguer Caldes (que pagà el 27 de febrer de 1491) i Mateu Pineda (que lliurà 11 sous en metàl·lic). El total pujà a 16 lliures, 11 sous i 4 diners, que corresponen al tall del 1490 pagats pels catorze masos remences de Castelldefels.¹⁰ El síndic general del Llobregat, a qui Sbert, Pineda, Savall, Caldes i els altres síndics parroquials donaven comptes, era Bartomeu Lledó, pagès de Sant Feliu de Llobregat.¹¹

Les llibretes de recompte de focs que hagueren de pagar els talls imposats per la sentència han fet possible la reconstrucció dels focs remences.¹² A la **taula 1** mostrem els d'Eramprunyà, junt amb el nombre total de focs comptats en el fogatjament del 1497.¹³ Així doncs, cal concloure que només un 40% dels masos s'alliberaren arran de la sentència, mentre que el

60% restant, o no havien estat mai remences, o ja s'havien redimit entre el 1449 i el 1486.

D'altra banda, l'obligatorietat de pagar imposada per la sentència de Guadalupe ocasionà un cert moviment de rebuig, i es produïren diversos intents d'escapar-se de pagar. Així, «el 2 de septiembre se convocó a les hombres de Viladecans a una reunión en Barcelona, para exigirles la contribución en los *talls* por haber firmado el Sindicato de Alfonso V. Apoyados por su señor, lograron que el regente de la cancellería no les condenara ni les absolviera, 'ni axi poch fins vuy no sen ha poguda obtenir deliberació'». ¹⁴

2.2. L'alliberament dels mals usos privatis d'Eramprunyà

A banda de l'alliberament dels mals usos generals, la sentència de Guadalupe preveia també la redempció dels usatges particulars. En aquest sentit, el capítol X posava en qüestió drets senyorials com el lloçol i redelme. Per al lloçol, es declarava que «si seyendo el dicho drecho capbrezado, sera demostrado actenticamente el dicho drecho ser introduzido por causa de haver ferrero en el lugar o termino, e los dichos señores no tendran el dicho ferrero para us y servicio de los tales pageses, que dalli avant los dichos pageses no sean tenidos pagar el dicho drecho sino tanto quanto haura ferrero alli con ellos e se podran servir del. Pero en esto no queremos sea compreso el dicho drecho si por los señores por causa del dominio e o jurisdiccion de castillo, lugar, termino o perroquia han acostumbrado recibir aquel».¹⁵ I quelcom de semblant per al redelme. Certament, ambdós drets apareixen en els reculls consuetudinaris d'Eramprunyà a finals del segle XIII (1272 i 1282), estaven capbrezats i s'exercien de fet fins al moment de la sentència de Guadalupe, però es desconeixia com s'havien introduït. Si havien estat introduïts com a usatge, o si la farga de destret havia desaparegut o no funcionava, els pagesos no havien de continuar pagant. Els senyors, en

TAULA 1. Comparació de focs remences alliberats a finals del segle XV respecte del total de focs.

Parròquia	Focs remences el 1488	Focs totals el 1497
Santa Maria de Castelldefels	14	36
Sant Pere de Gavà	28	42
Sant Cristòfol de Begues	11	17
Sant Climent de Llobregat	3	20
Total	46	115

canvi, adduïen que formaven part de llurs atribucions jurisdiccionals, i no de la servitud personal dels pagesos, i que, per tant, els havien de seguir cobrant. En definitiva, una situació confusa. Creiem que en relació amb aquesta disputa fou expedit pel virrei Enric d'Aragó el següent privilegi: «Barcelona, 2 de gener de 1487. Privilegi concedit per l'infant Enric d'Aragó i de Sicília, duc de Sogorb a favor de Francesc Jeroni Marc donzell, senyor del castell d'Eramprunyà perquè pugui perseguir criminals, o sigui, lladres i malfactors dintre els límits d'Eramprunyà i els pugui castigar».¹⁶

La situació s'encarrilà quan els pagesos d'Eramprunyà portaren el cas a la Reial Audiència, tribunal encarregat d'entendre en aquests temes. El plet, pendent durant anys, es resolgué finalment el 1502 per via de concòrdia, i els pagesos i llur senyor van arribar a l'acord que reproduïm a continuació:

«Com entre lo Magh. Franch. Jeroni March, Sr. del Castell de Amprunya, y las Universitats de Gava, Sant Climent, Sta. Maria de Castelldefels y de Sant Christofol de Begues se vertia causa en la Real Auda. de Cath. entre las ditas parts en la qual entre altrás se pretenia per part de dit Sr. que las Universitats de ditas Parroqas. li pagassen los llosols, ço lo dret de llosols eo ferraria que li competian per raho de Castell, que li pagassen la decima de Fruyts de la decena part, ço es lo radelme, en forma que los homens de ditas Universitats havian concedit als Sors. de dit Castell, com sempre havian pagat, lo que negavan los sindichs de ditas Universitats, se procura donar avacio en dita causa per modo de Conveni. Als 10 Febrer any 1502, [segons acte] en poder de Jaume Vilar, nott. de Barcelona, convocats los Sindichs y la major part dels homens de dites Universitats de manament de dit Sr. en la Casa del Castel que est possehia en la dita Parroqua. de Gavà, fou aprobat per dit Sr. que los Sindichs de ditas Universitats pagassen en nom de estas y dels Individuos matllevar de Censal la quantitat expressada en dit acte a fi de pagarlo a dit Sor., aprobant est los Capítols que de part de dits homens proposarian, que son descrits en seguida de dit acte, y son del thenor següent: Die dezimo mensis Februarii 1502. Primo, que fossen redemits del Dret de llosols eo de ferraria.- Plau al dit Sr.; Item que fossen tambe redemits de la prestació de dita retridecima.- Plau al Sr.; Item que la decima dels fruyts pagarien a rahó de 15 sous.- Plau al Sr.; Item que lo taschal pagarien.lo en la conformitat expressada en los Capbreus.- Plau al dit Sr.; Item que fossen exemps de lluhismes y foriscapis deguts fins lo dia present de qualsevols transportacions y successions. Que sols fermassen los actes.- Plau al

dit Sr.; Item que per raho de las cartas pagarian al Sr. los 9 sous y que els pagarian los salaris tocants al nott. avall escrit.- Plau al Sr. A part de dits Capítols estan descrits los noms y cognoms dels Sindichs y Individus de ditas Universitats que firmaren per son dret pedit. Als 8 de Mars 1502 [segons acte] en poder de dit Vilar nott. se firma la convenció ab la que dit Magnifich Francesc Jeroni Marc, Sr. pedit reporta a favor de ditas Universitats y Individus de ellas lo sobredit dret de llosol eo de Ferraria, la dita retrodecima com la decima y que estas la pagarien a la raho de lo 15, com havien acostumat pagar-li. En la qual diffinició y cesio confessa dit Sr. haver rebut de ditas Universitats 16 mil sous i 23 ardits».¹⁷ El conveni acorda, doncs, condonar recàrrecs i lluísmes impagats per drets de successió (*lluïsmes i foriscapis*), taxa el delme degut per causa de la guerra en 15 sous per casa, manté la tasca segons constava en els capbreus (que d'altra banda feia molts anys que recollien la conversió d'aquesta prestació proporcional en un cens dinerari fix), i conté detalls sobre les costes del plet i del notari.

Així doncs, si els pagesos s'alliberaren dels usatges propis d'Eramprunyà, fou mitjançant el pagament de més de 16.000 sous (800 lliures). Si comptem que el total de focs sumava uns 115 (exclòs Viladecans, que encara no formava part de la senyoria dels Marc), conclourem que l'alliberament costà a cada família uns 140 sous. Aquesta quantitat prové de la suma dels 60 sous pels delmes impagats durant els quatre anys d'ocupació forastera del terme (1470-1473), més els 20 sous d'alliberament dels dos mals usos locals (lloçol i redelme), més els 60 sous d'alliberament dels sis mals usos clàssics que segons la sentència de Guadalupe els pagesos havien de pagar als senyors. L'acte definitiu de signatura del conveni es produí, com s'ha dit, el 8 de març de 1502. En traduïm part de la cerimònia: «Francesc Jeroni March, donzell, i senyor del castell de Sant Miquel d'Eramprunyà, a la vegueria i diòcesi de Barcelona, de Castelldefels i de Gavà, al Llobregat, i Mateu Pineda, de la parròquia de Santa Maria de Castelldefels; Pere Batlle, de la parròquia de Sant Pere de Gavà; Matías Riera, de la parròquia de Sant Climent, i Francesc Girona, de la parròquia de Sant Cristòfol del Coll de Begues, parròquies que són del domini de l'esmentat magnífic Francesc Jeroni March, síndics, actors i procuradors generals, amb lliure i general administració, i amb procuració especial afegida, constituïts, creats i ordenats legítimament per la universitat dels homes del dit castell i terme d'Eramprunyà i parròquies esmentades, [...] convocades a so i repic de tambors i campanes de l'església de la parròquia de Sant Pere de Gavà, de

manament del magnífic Francesc Jeroni March, i congregades en la sala de la casa que l'esmentat senyor té a la parròquia de Sant Pere de Gavà, on solen ser convocades i congregades les universitats esmentades per tractar actes i negocis comuns i similars, així com els singulars homes i habitants de les citades universitats del terme i parròquies susdites; a saber [...] Pere Tintorer, batlle; Pascasi Ros; Antoni Querol de la Sentiu; Joan Miramar, fuster; Joan Vingut; Joan Pujol; Pere Petit; Pasqual Sbert; Gabriel Duran; Valentí Segura; Jaume Mercer; Joan Bertran; Tomàs Senya; Joan Llopart; Jaume Artigues; Benet Pujol; Pere Térmens; Antoni Llopart; Damià Llopart; Francesc Posades; Joan Pedregós; Joan Martorell; Antoni Dorca; Damià Alegret; Joan Bertran; Guillem Ribot; Pere Roca; Andreu Tosquella; Francesc Plomas; Gabriel Roca; Jaume Vidal; Joan Terres, i Pere Batlle, de la parròquia de Sant Pere de Gavà, singulars del castell i parròquies precitades [...] actuants i representants de les esmentades universitats, tant de la major i més sana part, com de més de la meitat dels homes de dites universitats [...] per satisfer i pagar-me les 800 lliures moneda de Barcelona que les esmentades universitats i singulars m'estan obligats i han de pagar-me per raó de les composicions, transaccions i vendes que vaig fer per raó dels drets de lloçol i ferreria que jo, Francesc Jeroni, demanava, i que pretenia que m'havien de prestar les esmentades universitats i singulars habitants dels dits castell i parròquies, sobre els quals i altres deutes i drets es va fer composició, transacció i avinença, com cal per arranjar cosa dubtosa i plet incert, i també per la contemplació i amor que les dites universitats i llurs singulars tenen cap a llur senyor natural, és a dir, que per les esmentades 800 lliures, les precitades universitats van aconseguir alliberació pleníssima dels seus drets, tant el lloçol com la farga, com altres que pretenien, segons que són pleníssimament aconseguits, etc.»¹⁸ Com obtingueren aquestes 800 lliures els pagesos d'Eramprunyà? Si tenim en compte que acabaven de sortir d'una guerra que s'havia desenvolupat sobre les seves terres i que havia malmès necessàriament el seu patrimoni, només podien obtenir-se a través de l'endeutament. I, efectivament, sabem que Guillem de Santcliment, potentat que arribaria a ser conseller segon de Barcelona l'any 1509,¹⁹ adquirí, el 1502, un censal de 600 sous barcelonesos pagador per les universitats d'Eramprunyà, que «provenia del pacte hagut entre Francesc Jeroni March i els homes de les universitats de Gavà, Sant Climent, Castelldefels i Begues per liquidar 800 lliures que els homes i les universitats citades han de pagar al citat senyor per tal d'alliberar-se de certes servituds feudals».²⁰ Hi ha documents que

proven que aquest censal es pagà anualment fins a mitjan segle XVIII, data en què l'Ajuntament de Gavà el va redimir.²¹

Remarquem que el final dels mals usos a Eramprunyà no sembla traumàtic, atesa la resolució concordada que acabem de mostrar. Tot i això, la situació d'equilibri entre el senyor feudal i les universitats parroquials que demostren els documents representa un fort contrast amb la situació viscuda mig segle abans, quan els Marc maldaven per ofegar les reunions remences a Eramprunyà.

2.3. *Mutacions senyorials: l'extinció de la nissaga dels Marc i l'adveniment dels Fiveller*

Ja des d'inicis del segle XVI, s'observen signes d'un cert *replegament* senyorial, si més no en les formes. Això es nota sobretot en la relació dels senyors d'Eramprunyà amb Barcelona, amb la qual després de la guerra civil només es registra un últim i sembla que definitiu plet per qüestió de pastures, el 1498.²² En aquella ocasió, la vídua de Jaume Marc IV havia tornat a empenyorar bestiar de la ciutat «per dret que pretenia de Castella», no obstant el privilegi que tenia Barcelona. Immediatament, la ciutat aplicà el dret de revenja, «ço es en pendre los vassalls e, si mester es, traure la bandera contra dits barons cavellers e altres persones que cometen e pretenen semblants actes e greuges». Dit i fet: «lo dilluns apres seguent [...] essent entrats alguns de aquells dins lo portal de Sanct Antoni [...] pres tres homens vassalls de la dita senyora Marcha los quals mes dins les presons comunes». Anats a judici davant del governador de Catalunya, «fou manat a la dita senyora Marcha que sens mes dilació ne tarda tornas e restituis lo dit bou indegudament penyorat».

Aquest particular *plegament* senyorial és també comú a les baronies veïnes: l'any 1544 es documenten dos casos, gairebé idèntics, a Viladecans i a la torre Roja. Així, pel gener, «mossen Joan Agullana señor de Viladecans qui en los dias poch a passats havia fet penyorar uns moltons del bestiar de la Ciutat per pasturas havian fetas en son terme, havia tornats aquells» ja que si no, Barcelona «procehiria contra ell». I poques setmanes després, «micer Stheve Salaverdenya [...], Sor de la Torreroja, qui en los dies passats havia penyorat per pastures de son terme un molto dels de la Ciutat», el tornà ràpidament, perquè fou amenaçat que «la Ciutat procehiria contra ell en virtut de sos privilegis y (...) per conservatio de la possessio que de las

pasturas te de son bestiar».²³

Els anys del canvi de segle marquen, doncs, un canvi de tendència: la supèrbia dels barons entra en decadència, i ara resulten inimaginables assalts com el protagonitzat per Jaume Marc el 1444, entrant armat a ciutat tot amenaçant-ne un conseller.

De fet, la relació de força s'inverteix, i la relació de submissió, que esdevindrà imparabile, comença per la titularitat de les baronies: si els Marc representen, en la baixa edat mitjana, l'ascens de la burgesia que permuta la ciutat i la cort pel castell i la cavalleria, el nou segle veurà com els seus successors tornen a la ciutat, mitjançant enllaços amb la burgesia de banquers i rendistes. El senyoriu feudal, en definitiva, quedaria transformat en possessió rural d'una aristocràcia ciutadana.

Jaume Marc IV morí a finals del segle XV, deixant el domini d'Eramprunyà al seu fill Francesc Jeroni Marc, encara menor d'edat. Francesc Jeroni seria el darrer plançó masculí de la nissaga. El succeiria, cap al 1515,²⁴ sa germana Isabel, casada amb Miquel Benet de Gualbes.²⁵ Aquest era germà del banquer Joan de Gualbes, propietari d'una de les cases de banca més importants de Barcelona i parent dels Gualbes-Santcliment que, de temps remot, dominaven el consistori barceloní.²⁶

A la mort sense descendència d'Isabel, vers el 1548, la baronia passà als hereus de la seva difunta tia, que s'havia casat amb Hug Joan Fiveller de Palou. El 1522 aquesta tia havia testat en favor del primogènit, Francesc Fiveller i Marc, que, al seu torn, havia fet donació universal, el 1540, al nebot Hug Joan Antic Fiveller i Queralts,²⁷ que fou l'efectiu successor dels Marc al capdavant d'Eramprunyà.

Hug era casat amb Angelina de Cardona. Com podem apreciar, doncs, l'extinció de la línia masculina dels Marc comportà l'entrada a la baronia de membres d'algunes de les famílies més preeminents de la Catalunya moderna, com els Gualbes, els Fiveller o els Cardona.

Els Fiveller eren originalment burgesos barcelonins i gaudien del títol de ciutadans honrats.²⁸ Al llarg del segle XVI, la família donà tres consellers primers, dos segons, dos tercers, un conseller jurat per nomenament reial i un cònsol de mar.²⁹ De fet, els Fiveller actuaren políticament com un clan, cosa que els permeté de mantenir-se en la cresta de l'onada política ciutadana durant segles.³⁰ La branca que arribà al domini

d'Eramprunyà s'originà el 1458, pel casament de Violant Fiveller i Grau amb el donzell Jaume Antoni de Palou. Senyors de la baronia de Fontrúbia (un petit llogarret del Penedès), imposaren als seus fills el cognom matern.

El primogènit, Hug Joan Fiveller òlim de Palou, el 1522 es casà amb Lucrècia Marc i Ballester. El nét d'aquests darrers, primer Fiveller d'Eramprunyà, Hug Joan Antic Fiveller òlim de Palou i Queralts, fou elevat de donzell a cavaller (1 d'abril de 1564) i noble (15 de juny de 1574), privilegi aquest darrer inigualat fins aleshores pels seus predecessors en la baronia. El senyoriu dels Fiveller durà fins al 1590, quan el darrer baró d'aquest nom morí sense successió.

Hom ha caracteritzat el segle XVI com a època de creixement general de l'ingrés senyorial,³¹ cosa que amb les dades de què actualment disposem sobre Eramprunyà no podem contrastar. Tot i això, els quaranta anys d'allunyament físic dels barons propiciaren, mitjançant la participació en l'arrendament del delme i l'administració de la baronia, el protagonisme d'una nova classe de pagesos benestants en la direcció dels afers col·lectius locals. És a dir: tot i pressuposar que l'exacció senyorial es mantingué, o cresqué al compàs del creixement econòmic que, com veurem a continuació, es detecta a Gavà al llarg del segle, part de la pagesia accedí a participar en el sistema, i part d'aquestes rendes revertiren sobre el territori i possibilitaren l'aparició d'una elit agrària dirigent en el marc local.

3. El protagonisme comunal: el cas de Gavà

La sentència de Guadalupe obrí «un nou ordre jurídic al camp del Principat», en paraules de Vicens Vives.³² El marc institucional delimitat per la sentència, tant per estructurar el segon sindicat remença com per evocar plets a l'Audiència per raó d'usatges locals, era la universitat parroquial. Aquesta solució jurídica concreta marcà la via per la qual, al llarg dels segles següents, es dirimirien els conflictes entre senyors i vassalls.³³ A continuació indagarem com era aquest Gavà del segle XVI.

3.1. Famílies, terra i propietat: els dirigents locals, llur riquesa, i el paisatge

La finalització del plet remença posà fi al feudalisme personal, però no a l'econòmic,³⁴ tot i que obrí vies cap al «mercado lliure». El nou feudalisme de l'edat moder-

na descansa en la pervivència del delme i els censos emfitèutics, amb els quals es manté una important exacció de l'excedent econòmic agrari. Això produí una estratificació social entre els pagesos que podien afrontar les exigències senyorials i s'aprofitaven dels beneficis del sistema tot participant-hi per la via de l'arrendament dels delmes, o s'enriquien amb la venda de censals; i els que no les podien suportar s'anaven descapitalitzant, perdien les terres i esdevenien arrendataris o simples jornalers.

Articles

A Gavà, aquesta situació dual donà lloc a la consolidació de diverses nissagues que es mantingueren al llarg de tota l'edat moderna i que en algun cas arriben fins avui. Això es pot comprovar fent una ullada als noms dels caps de casa que surten en els fogatjaments dels anys 1497, 1516 i 1553,³⁵ i en la llista de 1587-1590, confeïda per nosaltres a partir de documentació diversa.³⁶ Tot i la relativa fiabilitat del fogatjament del 1553, que al nostre parer infravalora el cens real i només compta tres quartes parts dels focs existents,³⁷ s'observa un creixement demogràfic sostingut al llarg del segle XVI d'un 24%. (Veure Taula 2).

Cal dir que aquestes llistes només reflecteixen els propietaris amb casa. El nombre d'habitants era més elevat: la visita pastoral de l'any 1590 indica que els parroquians (fossin o no caps de casa) eren 70.³⁸

Quin ús de la terra feien aquestes famílies? A continuació estudiarem, pel que fa al terme de Gavà,³⁹ un capbreu d'Eramprunyà de finals del segle XVI,⁴⁰ del qual es pot extreure molta informació.⁴¹

En aquest capbreu, 95 propietaris declaren un total de 458 peces de terra i 56 cases i masos (12 d'ells són derruïts). No tots els propietaris són gavanencs, com mostrem en la taula 3. Els forasters procedeixen dels termes veïns, excepte un –només un, fet remarcable– que resideix a Barcelona (el matrimoni d'Anna i Francesc Ricart, que confessen una mujada a les Ferreres obtinguda per herència), cosa que evidencia l'escassa penetració de la propietat ciutadana, en contrast amb els municipis del delta central, que cap al 1530 ja tenen gran presència de propietaris forasters.⁴² D'altra banda, l'anàlisi d'altres capbreus dels termes veïns de la mateixa època mostra que gairebé cap gavanenc tenia terres a fora. En altres paraules: al Gavà de finals del XVI hi havia més terra que residents per treballar-la. (Veure Taula 3). És interessant comparar la presència femenina: el 21% de propietaris i el 20,4% de la terra confessada. La meitat són vídues, i l'altra meitat són pubilles que confessen juntament

amb llurs marits usufructuaris.

El capbreu del 1587 permet també d'aproximar-nos al paisatge gavanenc d'aleshores (taula 4), ja que el 83% de peces declarades indiquen alhora l'extensió de la peça i l'espècie conreada. Hi veiem un predomini absolut dels cereals, mentre la vinya comença a ser present en l'economia local, sense arribar ni de lluny a la rellevància que adquiriria al llarg dels segles XVIII i XIX.

Algunes de les notícies d'aquest capbreu fan referència al progrés agrícola a les terres del delta. Si a l'edat mitjana la muntanya era superior a la plana, econòmicament i demogràfica, el segle XVI veurà renéixer les explotacions agrícoles al delta, amb rompudes a les marines. El capbreu del 1587, de fet, documenta topònims com «la rompuda», «la corredora nova» o «la tanca» als feixars de les marines, senyal d'un recent augment de conreus per colonització en detriment de pastures i erms.⁴³ D'altra banda, vells masos rònecs, com can Flocant (1588),⁴⁴ can Tardà (1588),⁴⁵ o can Margarit (1598),⁴⁶ foren refets.

Ara, cal fer notar que aquesta empena econòmica no estigué lliure d'amenaces externes, com la provocada pels corsaris barbarescos. Així, entre el 1550 i el 1715 hem documentat fins a onze atacs d'aquest tipus entre Sitges i el riu Llobregat,⁴⁷ i és especialment remarcable el produït entorn del 1550, que fa exclamar als gavanencs d'aquella època que, a causa de la infestació dels corsaris, «hem d'abandonar les cases amb mullers, fills i família, i fugir cap a les muntanyes».⁴⁸

Tot i això, aquesta amenaça fou superada a mitjan segle XVI, mitjançant el reforç del sometent i la fortificació d'alguns masos (mostra, d'altra banda, de llur dinamisme i riquesa), com can Rosés. Altres masos fortificats originaris de la xarxa de torres defensives d'època medieval romangueren actius en aquesta època, com la torre de la Sentiu (ara can Dardena), la torre Perellona (can Pere Bori) i la torre de Gavà (en ruïnes en el segle XVIII). Les altres fortaleses medievals documentades (la torre de la Roca, la casa del Sitjar o el castell d'Eramprunyà) no consta que fossin rehabilitades.

3.2. Aproximació a l'estructura social. Es pot parlar de col·lectivitat local?

A continuació intentarem esbrinar l'estructura social d'aleshores a través del repartiment de la terra. El 96%

TAULA 2. Caps de casa de Gavà fogatjats en el segle XVI i documentats entre el 1587 i el 1590.

1497: 42 focs	1516: 47 focs	1553: 37 focs	1587-90: 54 caps de casa
Aragonès, Joan	Armengol, Pere	Armengol, Pere	Alou, Andreu
Artigues, Antoni	Artigues, Joan	Argimon, Joan	Armengol, Pere
Artigues, Francí	Batalla, Anton	Comes, Jaume	Barberà, Antiga
Artigues, Jaume	Barrufet, Anton	Espinós	Baus, Arnau
Barqueres	Batlle, Joan	Folguerola, Bartomeu	Bedrines, Joan
Batlle, Joan	Bertran, Joan	Gilbert, Antic	Bosch, Antoni, del Prat
Batlle, Pere	Calders, Bartomeu	Maniu del Mas	Bruach, Joan
Bertran	Dorca, Salvador	Mollet, Jeroni	Calders, Joan
Bertran de la Roca	Duran, vídua, i Bernat Duran	Monseny, Joan (a can Calders)	Calders del Sarguerar, Tomasa
Calders	Espasa, Bartomeu (ferrer)	Montaner, Pere	Canalies, Pere
Castell	Ferrer, Amador	Montermenes, Pere	Comes, Bartomeu
Dorca	Ferrer, vídua	Petit, Esteve	Cortalets, Antiga
Ferrer, Bernat	Fillol, Nadal	Petit, Jaume	Cros, Miquel
Ferrer, Marc	Fumanyes, Anton	Peyrot, Guillem, de mas Cortils	Espinós, Esteve
Ferrer, vídua	Garcia, Joan	Peyroto	Esquer, Joan
Ferriol	Gomar, Anton	Plomas, Francesc	Fatjó, Bartomeu (fuster)
Gos lo Vell, Pere	Guardiola, Jaume	Ponç, Marc	Font, Joan i Violant, de Viladecans
Llopart, Bernat	Jordà, Jaume	Puig de Tibar	Gallart, Montserrat
Martorell, Joan	Llopart, Anton	Pujols de la Font, Joan	Gilaberta, Constança
Miró	Masets, Joan	Pujols, Francesc	Gostenchs
Parellada	Nadal, Joan	Riera, Antoni	Maniu, Climent
Pedregós del raval del Cellar	Plomas, Francesc	Riera, Vicenç	Maniu, Montserrat (2 masos)
Petit, Pere	Plomas, Anton	Roca, Pere	Mas, Magí
Plomas	Posades, Francí	Roca, Daimà	Montaner, Miquel
Posades, na (pobre)	Pujols, Joan	Roca, Bartomeu	Montaner, Joana i Peyrach, Joan
Pujols, Joan, l'hereu	Pujols, Miquel	Ros, Joan	Petit, Francesc
Querol	Renella, Bartomeu	Ros, Climent	Pineda, Antoni, de Castelldefels
Riera (pobre)	Roca, Pere	Ros, Miquel	Plomas, Llàtzer i Margarida
Roca, Bartomeu	Roca, Galceran	Sbert, Bartomeu	Ponç, Joan
Ros	Roca, Anton	Segura, Joan	Posades, Francesc
Rovira	Roca, Gabriel	Serra, Joan, de Fontnoves	Posades, Pere i sa muller
Sabater	Ros, Pasqual	Térmens, Joan	Puig de Tibart, Montserrat
Sbert, Miquel	Sbert, Pasqual	Tintorer, Pere	Pujols de la Font, Pere Joan
Segura, Valentí	Sbert, Pere Joan	Verges, Joan	Pujols, Jaume
Térmens	Segura, Valentí	Vicari: Janer	Pujols Antic, Gervasi
Tintorer, batlle	Térmens, Jaume (batlle)	Vinyes de la Sentiu, Antoni	Riera, Montserrat
Vicari, o rector	Tintorer, Pere	Vinyoles, Joan	Roca, Pere
Vidal, Jaume	Tintorer, Jaume		Roeda, Joan
Vingut, Llorenç (llogater)	Tosquella, Andreu		Ros, Joana i Jaume Esteve
Vingut, Joan	València, Miquel		Ros de les Canals, Climent
Vingut, Pere	Vallès, Joan		Serra, Vicenç i Joan
Vinyes	Vendrell, Anton		Sbert, Joan
	Vicari: Jeroni Vidal		Térmens, Jaume
	Vilar, Gabriel		Térmens, Pere, del Prat
	Vingut, Llorenç		Terrades (pubills)
	Vingut, Bartomeu		Tintorer, Jaume
	Vinyes, Bartomeu		Torres, Antoni (ferrer)
			Torres, Bertran
			Valls de la Roca
			Verneda, Joan i Caterina
			Verger, Guillem
			Vicari: Martí Gual
			Vinguda, Anna
			Vinyes, Jaume

TAULA 3. Residència dels propietaris gavanencs que apareixen en el capbreu del 1587.

Residència declarada	Nombre	Percentatge
Gavà	58	61,00%
Castelldefels	28	29,50%
Viladecans	4	4,20%
Begues	2	2,10%
Sant Climent de Llobregat	1	1,10%
El Prat de Llobregat	1	1,10%
Barcelona	1	1,10%

TAULA 4. Estructura dels conreus gavanencs segons el capbreu del 1587.

Tipus de conreu	Extensió (ha)	Percentatge (%)
Terra campà (cereals)	281	58,1
Terra erma	78	16,1
Terra boscosa (formigueig, llenyes, fagina, etc.)	61	12,6
Vinya	57	11,8
Arbres fruiters	5,5	1,1
Oliveres	1	0,2
Horta	0,5	0,1
TOTAL	484	100

de les peces declarades en el capbreu del 1587 indica l'extensió (usualment en mujades i quarteres; rarament en jornals o quartans). Es declaren 603 ha (l'actual terme de Gavà té 3.090 ha), cosa que dóna una extensió mitjana d'1,4 ha per parcel·la, i 6,4 ha per propietari. Tot i això, hi ha grans diferències segons quina

sigui la residència del propietari (taula 5).

Tot sembla indicar, doncs, que els gavanencs acaparen la major part de la terra, amb una mitjana de 17 mujades per càpita, i que els forasters només tenen les terres gavanenques (6,5 mujades per declarant) com un

TAULA 5. Extensió de terra declarada en el capbreu del 1587 segons la residència del propietari.

Residència	Extensió	Percentatge de terra	Extensió mitjana per propietari
Gavà	479,5 ha	79,50%	8,3 ha
Castelldefels	95 ha	15,80%	3,4 ha
Viladecans	15 ha	2,50%	3,8 ha
Begues	9,5 ha	1,60%	4,8 ha
El Prat	2 ha	0,30%	2,0 ha
Sant Climent	1,5 ha	0,20%	1,3 ha
Barcelona	0,5 ha	0,10%	0,5 ha

complement a llurs explotacions principals, situades al lloc de residència.

Una altre repte important és esbrinar, a través de l'estructura de la propietat (taula 6), si hi ha una clara divisió de classes dins la comunitat local per raó de riquesa, o bé si, en aquest tombant del segle XVI al

XVII, la polarització i concentració de la riquesa encara és prou difuminada com per donar sentit a un hipotètic cos social que podia expressar-se de forma unitària a través de les institucions locals.

Hi ha tres grups de propietaris força diferenciats. D'una banda, 8 declarants ben situats (Montserrat

TAULA 6. Estructura de la propietat agrària a Gavà segons el capbreu del 1587.

Extensió de les propietats	Nre. de propietaris de Gavà	%	Nre. de propietaris forans	%
0,0 – 0,5 ha	2	3,4	1	2,7
0,5 – 1,0 ha	6	10,3	7	19,9
1,0 – 1,5 ha	4	6,9	3	8,1
1,5 – 2,0 ha	1	1,7	6	16,2
2,0 – 2,5 ha	3	5,2	2	5,4
2,5 – 5,0 ha	10	17,2	8	21,6
5,0 – 10 ha	14	24,1	9	24,3
10 – 15 ha	10	17,2	0	0
15 – 20 ha	3	5,2	1	2,7
20 – 30 ha	4	6,9	0	0
30 – 40 ha	0	0	0	0
40 – 50 ha	1	1,7	0	0
TOTAL	58	100	37	100

Articles

Maniu, propietari dels masos Cortils i Borrell, al Sitjar; Anna Vinguda del derruït mas Vingut, avui Can Margarit; Joan Sbert, de can Llong; Pujols de la Font, de can Torrents; Montserrat Riera, de can Rosés; Jaume Vinyes, de can Vinyes de la Sentiu; Climent Maniu, de can Ramoneda; Gervasi Pujols, de cal Rascló, i Andreu Alou, del mas modernament conegut com cal Masclot). Per sota d'aquests hi ha un altre grup de 24 caps de casa (34% dels veïns) amb extensions que oscil·len entre les 5 i les 15 ha, on trobem els Ros de les Canals (ca n'Amat de la font del Ferro), Muntaner (can Flocant i Casa Vella), Serra de Fontnovas (can Bassoles), Mas Mas de Bruguers), Tintorer (can Tintorer), Comes (cal Ratolí), Térmens (can Guinot), els Plomes (mestres de cases que acabaren l'església de Sant Pere el 1629), els Roca (torre dels Lluch), els Segura (can Glòria) o els Calders (propietaris d'un hospici a la cantonada nord de l'actual rambla i carrer dels Màrtirs).

És simptomàtic que, dels 11 cognoms que es repeteixen en totes les llistes de focs del segle XVI, 10 corresponguin a propietaris de més de 5 ha, i que la majoria de masos s'hagin conservat fins a principis del

segle XX, senyal d'una suficiència econòmica garantia de llur supervivència.

Per dessota d'aquest gran bloc de pagesos benestants, hi ha 26 propietaris que confessen extensions menors de 5 ha. D'entre aquests, 4 no confessen cap habitatge, i per tant devien complementar el treball al seu terròs amb l'hostatge i jornal per compte d'algun dels grans propietaris. Finalment, hi ha 12 veïns que no apareixen en el capbreu, i per tant o bé eren feudataris d'altres senyors (potser en només un cas) o bé no tenien cap propietat.

Així doncs, tot i els signes de diferenciació social, la col·lectivitat local gaudeix d'un cos social de riquesa mitjana que predomina sobre el total: 11,4% grans propietaris, 34,3% mitjans propietaris, 37,1% petits propietaris i 17,1% no propietaris. Per aquests motius, concloem que la polarització social en aquests moments no ha arribat encara a desvirtuar el sentit de la col·lectivitat local, definida pels interessos d'aquesta majoria de pagesos que podríem qualificar de *benestants*, que a més monopolitzen usualment els càrrecs en el govern comunal.

D'altra banda, un aspecte molt important a tenir en compte a l'hora de descriure l'àmbit socioeconòmic local és la participació dels vassalls en la renda senyorial. Perquè destruït el castell i absents els senyors, la recollida dels drets feudals es deixà en mans d'arrendataris i sotsarrendataris, que sovint eren masovers que s'anaren fent un lloc en l'apropiació de l'excedent. Hi havia pagesos benestants, com Miquel Ros, pagès i administrador del baró a Viladecans (1585-1589),⁴⁹ i a Gavà (1589-1590),⁵⁰ l'enriquiment del qual va fer possible que el 1599 adquirís l'antiga heretat dels Bosch del Prat (casa Gran); o Montserrat Pujols, que associada amb Francesc Pedrosa de la torre Perellona, el 1583 arrenda per 1.700 lliures la meitat del delme anual que el baró cobrava a les seves terres del Penedès (baronia de Fontrúbia),⁵¹ que hi participaven amb escreix, però també petits pagesos participaven en l'aprofitament de la renda senyorial, com Joan Figueres, que el 1598 sotsarrendà per 18 lliures el dret de «vendre pans», o fleca de Gavà.⁵²

A més, l'acumulació de capital permeté als pagesos més benestants d'actuar de prestadors. De vegades individualment, com feia Bartomeu Roca: pel seu testament, de l'any 1506, llega al seu fill diverses quantitats en diners procedents de préstecs: «a an Galceran, fill meu e de na Eulalia quondam muller meva, trenta

set lliures barcelonesas, les quals me deuen los devall anomenats, ço es Joan Vandrell de Sanct Joan, XVI lliures barsalonesas, en Floquet de Castell de Fels, VIII lliures. Item na Plomassa III lliures i XV sous, y en Masets de la Roca VII lliures e XVI sous. Item mes li leix lo sensal de n'Anton Saguan de Castell de Fels. Item mes li leix lo cofra quera de samara».⁵³

Pel que fa al préstec col·lectiu, mereix un especial esment, ja que al llarg del segle XVI hem pogut documentar, entre el 1550 i el 1583, tres operacions d'endeutament «a obs del senyor», és a dir, operacions mitjançant les quals els vassalls d'Eramprunyà s'endeuten per aportar al senyor unes quantitats amb el compromís que els les retorni.⁵⁴ Si bé aquestes operacions semblen unes simples exaccions més (els vassalls hipotequen els patrimonis per pagar despeses senyorials), la pràctica d'això acaba fent assolir als vassalls la capacitat de participar i controlar alguns dels drets senyorials. Mitjançant aquestes operacions, els caps de casa d'Eramprunyà deixen als Fiveller la impressionant xifra de 10.000 lliures.

Entre les causes d'aquesta substancial potència econòmica dels antics vassalls podem citar la gran reducció del nombre de masos, de «focs», consumada entre els segles XIV i XVI, que implicà una concen-

TAULA 7. Endeutament comunal «a obs del senyor» documentat en el segle XVI a Eramprunyà.

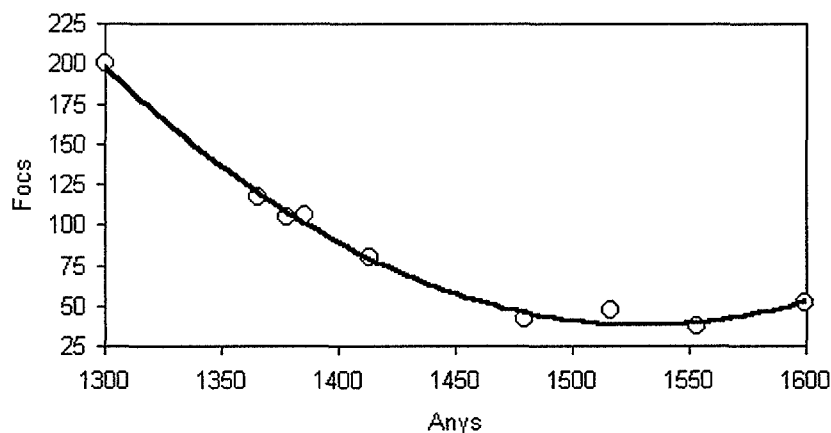
Data	Motiu	Quantitat (lliures)
1550	Reconstrucció del castell de Castelldefels	2.100
1562	Compra i incorporació de Viladecans a la baronia d'Eramprunyà	6.000
1583	Construcció de la torre de la Guarda, a Castelldefels	1.450
TOTAL		9.550

tració de terres i l'ampliació de l'extensió conreada per mas. A Gavà passem dels 200 focs d'entorn del 1300,⁵⁵ als 54 de finals del segle XVI (vegeu la figura 1). Tres de cada quatre masos desapareixen, cosa que implica un augment mitjà de la superfície per mas del 400%.⁵⁶

En segon lloc, les càrregues senyorials havien quedat congelades o, fins i tot —amb l'abolició dels mals usos, el lloçol i el redelme—, disminuïdes. Només en restaven, a banda del delme, els censos fixos. D'aquesta manera, el propietari pagès podia augmentar i consolidar l'excedent, sobretot en èpoques de demanda. I a inicis del segle XVI n'hi havia: es documenta carestia de blat a Barcelona i fam als nuclis

urbans, anys de pesta i crisi, en un context d'augment important dels preus agrícoles.⁵⁷ És per això que la contrada, productora neta de cereals i ben propera a Barcelona, comercialitzava ràpidament l'excedent. Això era possible, entre altres coses, perquè els capítols IX i XII de la sentència de Guadalupe havien establert el dret pagès de vendre lliurement a la menuda. L'eclosió d'aquest mercat rural portarà els barons, el 1598, a dictar uns detallats «Capítols eo ordinations tocant a profit y bon stament dels habitants en dita baronia y a carrech de fer observar al mostesaf general de dites baronies novament elegidor»,⁵⁸ on en dotze articles s'estableixen diverses normes referents a pesos i mesures, i a la venda de carn, pa, farina, vitualles o

Figura 1

mercaderies de qualsevol mena. Remarquem explícitament la disposició transitòria de les ordinacions: «E no obstant la nominatio de la persona fahedora per dit señor governador per al carrech de mostesaf, vol ordena y mana dit señor governador que en absentia de la dita tal persona sia y tingua lo mateix carrech lo jurat major de cada parrochia de dita baronia y en absentia de dit jurat major, lo menor». És a dir, els representants del govern popular (els *jurats*) s'introduïen com un tascó en el fins aleshores monopoli senyorial de control del mercat local. Una darrera notícia finisecular de prosperitat mercantil: el 1598 trobem a Gavà el primer carreter local, senyal que els seus serveis eren necessitats: es tracta de Joan Mirambell, domiciliat a l'antiga ferreria.⁵⁹

En definitiva, assistim a un renovat interès econòmic pel delta de ponent, i àdhuc per l'aspre massís de Garraf, de la mà d'uns senyors i d'uns pagesos interessats a rendibilitzar la terra, cosa que provocà de retruc la confecció dels primers mapes de la zona, que són els mapes sectorials més antics de Catalunya. Ens referim als dos mapes de la quadra de Garraf de Nicolau de Credença (1571 i 1587)⁶⁰ així com al mapa de la part deltaica d'Eramprunyà,⁶¹ que, tot i haver-se datat al 1590, creiem que correspon a mitjan segle XVIII.⁶²

3.3. Les manifestacions de la riquesa local: les obres públiques i la puixança de la plana

L'enriquiment que acabem d'esmentar donà bons fruits en forma d'obres públiques d'una certa envergadura. Ja l'any 1500, els síndics de Gavà i Castelldefels acordaven amb el mestre de cases barceloní Joan Enric l'ampliació i obra nova de l'ermita de Bruguers, que s'acabà el 1504.⁶³ Aquestes obres ampliaren i refor-

maren substancialment una vella esglésiola romànica situada a peu de camí, documentada ja a finals del segle XIII, i donaren a Santa Maria de Bruguers l'aspecte que actualment té, amb la façana, el cor, els altars laterals i el púlpit amb un bonic estil gòtic flamíger.⁶⁴ L'any 1509, la imatge de la Mare de Déu fou portada solemnement a la nova capella des de la seva antiga ermita (l'ermita primigènia) situada dalt de la muntanya, les ruïnes de la qual encara es poden veure des del castell d'Eramprunyà. La descripció de la cerimònia de trasllat es trobava inscrita en una taula commemorativa conservada a l'ermita fins al 1936.⁶⁵ És remarcable que l'escrit designi per primer cop el senyor feudal com a baró, mot que generarà la denominació de *baronia d'Eramprunyà*. Val a dir que, tot i que el trasllat solemne de la imatge de l'antiga ermita a la nova fou presidit pel senyor, les obres foren sufragades pels veïns. Només així s'entén l'absència de Francesc Jeroni Marc en els instruments notariais que tracten del contracte d'ampliació.⁶⁶

A mitjan segle, els prohoms de Gavà hi van fer col·locar un magnífic retaule renaixentista, obra de l'artista Gabriel Reboster,⁶⁷ que a finals de segle encara s'havia de daurar, segons que consta en diverses visites pastorals d'entre el 1590 i el 1592.⁶⁸

Els barons intentaven igualar l'empenta popular, i pagaren de llur butxaca la casa de l'ermità a Bruguers (1540),⁶⁹ i cap al 1568 reedificaren l'ermita de Sant Miquel al castell.⁷⁰ Tot i això, fracassaren en l'intent de crear un monestir de frares a Bruguers, per manca de diners (1548).⁷¹

Una de les característiques que tindrà l'ascendència econòmica de l'estament popular serà el pes cada cop més gran de la plana sobre la muntanya. Un signe de la

decadència de la muntanya el donava ja, en ple segle XIV, la constatació de la pèrdua de la preeminència eclesiàstica de Sant Miquel d'Eramprunyà: el 1344, en una visita pastoral, s'indica que Sant Miquel és sufragània de Sant Pere de Gavà. La guerra de 1462-1472 significà un cop dur per a la muntanya. El camí ral de Barcelona al Penedès per Begues perdé importància: una carta dels jurats de Valls i Vilafranca als consellers de Barcelona, del 1581, mostra la preocupació pel seu mal estat, només apte per a animals de bast.⁷²

A més, la destrucció del castell d'Eramprunyà el 1469 deixà la muntanya sense el seu principal ocupant: el senyor. El castell com a tal mai més no fou reconstruït, tot i que esdevingué l'habitatge d'un masover fins al segle XX. Els senyors traslladaren llur residència a la plana, prop del mar. Coincideix aquesta decadència amb l'auge de la fortalesa de Castelldefels: en aquesta època (1550) s'aixecà una important fortificació adossada a l'església de Santa Maria, que donaren a aquest castell, en part, l'aspecte que avui presenta, sobretot per la banda de ponent.⁷³ Precisament al llarg del segle XVI farà fortuna l'expressió *baronia de Castelldefels* per referir-se a l'antic terme d'Eramprunyà. La trobem ja l'any 1523, en època d'Isabel Marc.⁷⁴

L'auge de Castelldefels s'explica per l'habilitació d'una rada o port natural a la costa. En aquesta època, el delta del Llobregat encara no arribava a la Ginesta, com actualment. Abans d'arribar-hi, la platja retrocedia tot formant una petita badia on podien ancorar embarcacions de poc calat, com ara barques o galeres.⁷⁵ Ja des de finals del segle XV, apareixen notícies sobre el funcionament d'aquest port.⁷⁶ Fins i tot hi ha un document, del 1590, que mostra el baró Fiveller arrendant una barca de grandària mitjana que tenia avarada en aquesta platja.⁷⁷ Per protegir aquest port natural, el 1583 es construí la torre del Mar o de la Guàrdia (avui dins del recinte de l'hotel Jaume I de Castelldefels).

El pes de la plana queda també evidenciat amb la constitució dels embrions dels nuclis antics de Gavà, Castelldefels i Viladecans. En el cas de Gavà, aquests nuclis són Sant Pere de Gavà i la Roca, que mostra amb especial detall el mapa de la baronia d'Eramprunyà que hem datat a mitjan segle XVIII.⁷⁸ El lloc de la Roca hi està representat per una aglomeració de sis edificis diferents entorn d'una gran tanca que bé podria ser l'*hort* dels Marc (esmentat el 1327, i que ben probablement ha donat nom a la masia de l'Horta).⁷⁹ El nucli vilatà de Sant Pere, per altra

part, està dibuixat per 20 cases diferents més l'església, junt amb un detall dels seus carrers.

Aquest darrer nucli naixia en un encreuament de camins; el principal, d'est a oest, era el camí reial de Barcelona a Calafell per les costes de Garraf.⁸⁰ En relació amb aquest camí, es conserva la data en què prengué la forma definitiva que avui resta fossilitzada sobre el plànol de Gavà: «11 Janer 1486. Camí de València a Gavà. Llicència del Batlle General de Catalunya a Jaume Marc, militar, per mudar el curs del camí real que va de Barcelona a València 'en tal forma es asaber, ço es que axí com el camí vuy passa per lo costat del carrer de la dita vila en Gava, quel puixa mudar e fer passar per mig en la vila'». ⁸¹ Amb aquesta desviació, entenem que el camí reial passava antigament més cap a mar, per on actualment discorren la via del tren i la carretera a Santa Creu de Calafell, i que el 1486 es va fer passar per l'interior de la vila, és a dir, pel costat de la casa o castell de Gavà. Es configurava així la via pública que actualment formen els carrers dels Màrtirs del 1714, Major, Castelldefels i Joaquim Folguera.

El camí entrava a Gavà venint de Barcelona per la plaça Major. Abans d'arribar-hi, traspassava l'actual rambla o riera de l'Argamassa. A la plaça Major sorgia cap a l'oest la primera desviació, en direcció a la vall de la Sentiu, tot configurant l'actual carrer de Sant Pere. El camí reial seguia avall des de la plaça Major fins a l'actual placeta de Jacint Verdaguer, d'on sortia una segona bifurcació, aquest cop en direcció mar: el camí de la Post. El camí reial seguia després cap a ponent per l'actual carrer de Castelldefels, i al cap de pocs metres, creuava la riera de les Parets, des d'on es dirigia a la Roca i Castelldefels. Del camí de la Sentiu sortien dos viaranyes cap a la muntanya. Un que seguia amunt per l'actual carrer de Sant Nicasi fins a can Tries (el *camí de les Canals*), i un altre a ponent que s'enfilava amunt fins a Bruguers.

Qui habitava a la vila? El capbreu del 1587, gràcies a l'esment que fa dels veïnatges de les peces i cases declarades, i mitjançant una laboriosa reconstrucció geogràfica, ens permet presentar el mapa de carrers, terres i cases d'aquell nucli vilatà de finals del segle XVI (vegeu la figura 2), i identificar-ne els veïns (taula 8): en total, 20 cases nombre que coincideix *exactament* amb el d'edificacions dibuixades en el mapa de la baronia de mitjan segle XVIII (figura 3). Entorn d'aquests casals es formaren els ravals que caracteritzaran Gavà fins a mitjan segle XIX.⁸²

Pel que fa al nucli de la Roca, l'examen del capbreu del

1587 hi identifica 5 cases i masos dempeus (mas Badia, mas Artigues de la Roca, casa de la Roca, mas

Cellers i casa Terrades) i 3 més de derruïts (casa Fumanyes, mas Girbal i mas Mallol), nombre que

Figura 2

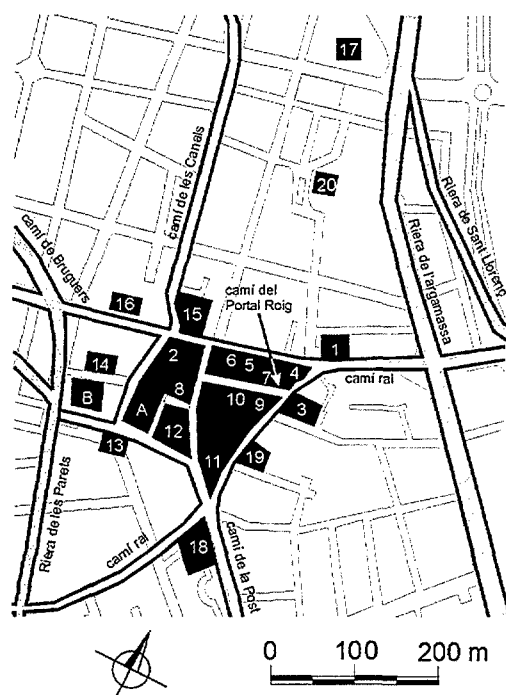

Figura 3

Articles

TAULA 8. Caps de casa residents al nucli vilatà de Gavà, a finals del segle XVI

Nom del cap de casa	Nom del mas o casa	Número en la figura
Joan Calders	Hospici d'en Calders	1
Joan Verneda	Carnisseria vella	2
Antoni Torres	Ferreria	3
Antoni Bosch del Prat	Casa Gran	4
Francesc Posades	Casa	5
Joan Font	Casa	6
Jaume Térmen	Casa	7
Antiga Cortalets	Mas Beltran	8
Llàtzer Plomas	Casa	9
Bartomeu Fatjó	Fusteria	10
Pere Roca de l'Hostal	Mas Alegret	11
Pere Canalies	Mas Cirera	12
Joan Ros de la Plaça	Mas Dorca	13
Mn. Martí Gual	Rectoria	14
Bartomeu Comes	Mas Comes	15
Vicenç Manent	Mas Manent (cal Fuentes)	16
Pere Posades	Torre Perellona	17
Arnau Baus i Joan Bedrines	Mas Batlle	18
Jaume Pujols de la Vila	Mas Segura (can Glòria)	19
Joan Ros de la Plaça	Mas Roca	20
-	Trull dels senyors barons	A
-	Església de Sant Pere	B

s'assembla, sense coincidir exactament, amb el del mapa de la baronia.

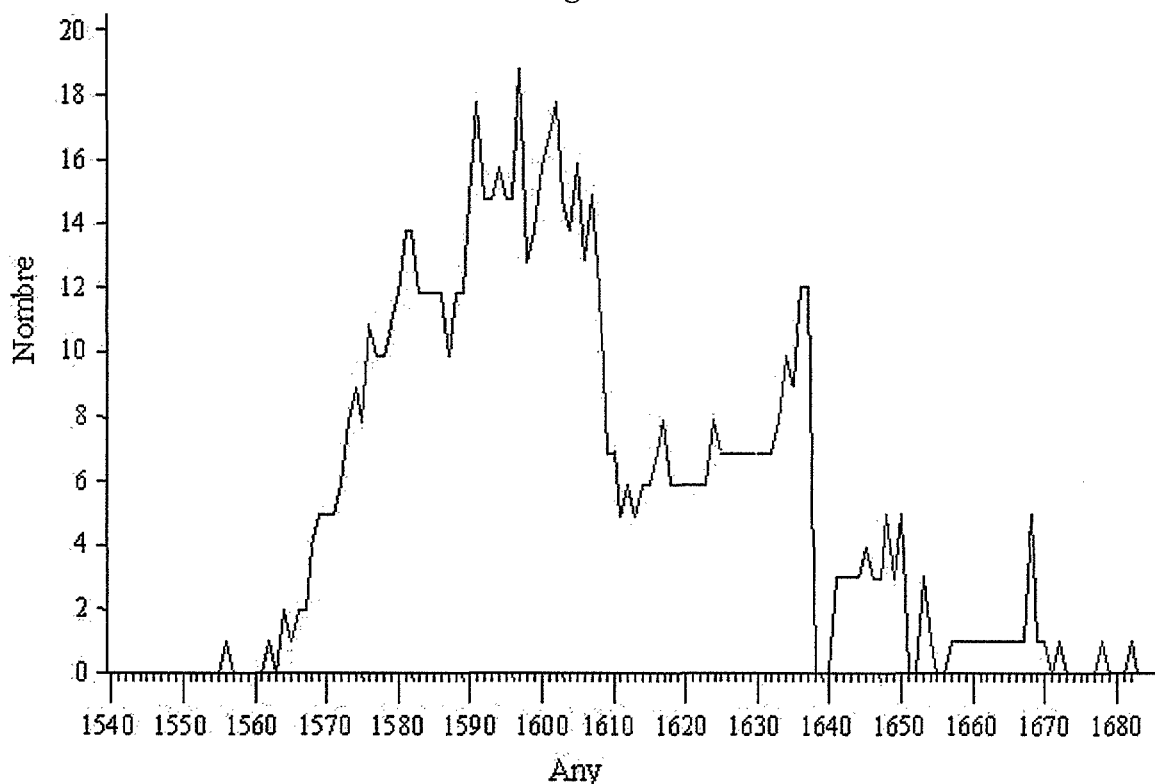
3.4. Els francesos o gascons

Fins aquí hem parlat dels caps de casa gavanencs, de llur riquesa econòmica i de les conseqüències territorials i urbanes que aquesta riquesa comportava. Però hem de ser conscients també que en la generació d'aquesta riquesa hi havia intervingut, com a factor de primer ordre, el treball mal pagat de tota una massa de jornalers, mossos i comparets de procedència majoritàriament occitana.

La font bàsica per conèixer la importància d'aquesta immigració són els treballs de Jaume Codina,⁸³ a partir dels quals hem pogut confeir la gràfica mostrada en la figura 4, que representa l'evolució de la immigració gascona a Gavà en termes de mínims. Per al 1590 hem documentat 21 francesos pel cap baix, cosa que equival al 31% dels parroquians adults. De mitjana, es pot dir que entre finals del segle XV i finals del XVII, el nombre d'immigrants francesos en aquesta parròquia assolí xifres superiors al 30% de la població total. *Pel cap baix*, com remarca Codina.

Hem fet un breu exercici per identificar els gavanencs del capbreu del 1587 de possible ascendència occitana.

Figura 4

Es tractaria, doncs, d'aquells que s'han *promocionat*, dels que, de tota l'allau que arribava, pogueren establir-se adquirint cases o terres. Hem pogut identificar-ne, com a mínim, 7 de segurs d'entre els 54 caps de casa gavanencs (Pere Canalies, Miquel Cros, Llätzer Plomas, Joan Font de Viladecans, Arnau Baus, Joan Bedrines i Guillem Verger), i encara uns altres 6 de possibles (Joan Bruach, Esteve Espinós, Pere Posades, Joan Peyrach, Joan Esquer i Joan Roeda), la qual cosa dóna un percentatge d'entre el 13,5% i el 25%. Altres confessants en el capbreu del 1587 de possible ascendència gascona, però que no semblen tenir casa

pròpia, són Francesc i Huguet Guinot. I, en el quart de segle que va entre el 1587 i el 1612, apareixen documentats 47 gavanencs més de procedència ultrapiquenca, la major part no propietaris, i per tant mossos, bovaters, ajudants o jornalers.

Un altre indicatiu de la important presència de gascons o francesos a Gavà ve donat pel fet que coetàniament es documenta una pabordia a l'església parroquial administrada per estrangers. Així consta en la visita pastoral del 1578,⁸⁴ on s'esmenten els macips (administradors) *strangers* que administren una «lluminària» (la mani-

festació de la seva existència consistia a mantenir un ciri encès) en un dels altars laterals. L'any 1600 es diu que aquesta «administració nuncupada dels stranges»⁸⁵ està posada sota l'advocació del Sagrat Crucifix (i no, com s'ha publicat,⁸⁶ de Sant Cristòfor), i el vicari informa que està ben administrada. A través de les visites pastorals sabem que l'altar del Sagrat Crucifix, de pedra, era cobert amb dues estovalles, pal·li de cuir i oripell, amb una imatge del crucifix coberta amb una cortina alba i dos canelobres de ferro,⁸⁷ i que l'origen d'aquesta «lluminaria del Crucifixi» es remunta a mitjan segle XVI, i apareix esmentada ja l'any 1568.⁸⁸ El 1597 diversos francesos hi deuen diners:⁸⁹ Joan Pigal (7 lliures), en Plomas (6 o 7 rals) i en Verger (7 lliures). El visitador els commina a pagar en el termini d'un mes, altrament «mane al vicari sino hauran obeyt, los trague de la sglesia».

El nom d'alguns dels administradors apareix escadusserament, el 1607 (Andreu Maretna i Joan)⁹⁰ i el 1612 (Joan Ladreix i en Jacques).⁹¹

3.5. El marc comunal. Origen i caracterització

L'actual terme municipal sorgeix del terme parroquial de Sant Pere de Gavà forjat a l'edat mitjana. Coexistien aleshores dues estructures territorials: les jurisdiccions feudals (els termes del castell i els de les torres), i la parròquia eclesiàstica. Fou aquesta darrera la que acabà conformant el terme local.

Desconeixem quan se n'escaigué la fundació, però la parròquia d'Eramprunyà,⁹² centrada a la capella de Sant Miquel del castell ja existia abans del 966. Probablement tenia un terme gran i incloïa els actuals de Gavà i Castelldefels.⁹³ La fundació de la parròquia en un recinte casteller degué tenir una raó fiscal: permetia que el fundador (el comte de Barcelona i senyor d'Eramprunyà) s'apropriés del *delme*. La parròquia passà a dependre del bisbe (del capítol catedralici, per ser més exactes), però el *delme* romangué, sempre, en mans del senyor del castell o vassalls seus.⁹⁴ Pels volts de l'any 1100, Castelldefels aconseguí la consagració d'una parròquia pròpia,⁹⁵ amb un terme que anava de l'actual torre Barona a la riera dels Canyars i del mar a la riera de la vall de Joan. Així, el terme parroquial d'Eramprunyà quedà esquarterat, amb un enclavament situat entre la nova parròquia de Castelldefels i el Garraf, entre la torre Barona i la cova Fumada (actuals barris del Poal i Bellamar, a Castelldefels).

Coetàniament, Sant Pere de Gavà era una petita cel·la

dependent del monestir de Castelldefels, primer, i Sant Cugat, després. Però el 1117 una sentència papal obligà els monjos de Sant Cugat a deixar les cel·les escampades per llurs propietats,⁹⁶ entre elles Sant Pere. És molt significatiu que els documents dels segles X i XI designin aquesta església *Sant Pere de Castelldefels*, remarcant l'adscripció al veí monestir. En canvi, després del 1117, desapareix aquesta designació i es parla de *Sant Pere i Sant Miquel d'Eramprunyà*, senyal que l'administració eclesiàstica passà a responsabilitat del rector de Sant Miquel.⁹⁷ Cap al 1200, la centralitat de la vella parròquia baixà a la plana: aleshores ja apareix la designació de parròquia de *Sant Pere de Gavà*.⁹⁸ A finals del XIII l'enclavament situat entre la cova Fumada i la torre Moruna passa al terme parroquial de Castelldefels, i cap al segle XIV, finalment, ja es documenta que Sant Pere de Gavà, amb la sufragània de Sant Miquel d'Eramprunyà, té un terme molt semblant a l'actual terme municipal de Gavà.

L'organització interna del culte parroquial no era només incumbència dels clergues. La participació laica en el culte a través de les *pabordies* és un element socialitzador molt important. Els seus rituals, llur administració, teixien un seguit de relacions interpersonals que passaven per sobre de les divisions i jurisdiccions feudals. A més, hi havia dos sagristans o *obers parroquials* (esmentats en el segle XVI), que administraven el culte a l'altar major i tenien cura de les obres i conservació de l'església, la rectoria i el cementiri, l'àmbit d'actuació dels quals era tot el terme parroquial. El 1600, el bisbe dictà un reglament per protegir i administrar el tresor parroquial, i establí procediments per elegir administradors i obrers.⁹⁹ Són les ordinacions parroquials gavanenques més antigues que coneixem: «Per quant havem trobat que los bassins de la present isglesia estan mal administrats, per ço manam a dits obrers sots pena de X lliures y en subsidi de excomunicasio que dins dos mesos proxims fassen fer una caxa, o, armari ab tres claus differentes de les quals ne tinga una lo vicari y les altres dits obrers y dita caxa, o, armari stigue affixat en la paret dins dita isglesia en la qual y haja tants calaxos com bassins en los quals respectivament posen tots los diners de dits bassins y de alli nols ne pugan treurar sino per cosas necessarias a dita isglesia. Item per quant havem trobat haveri moltes persones que deuen a la isglesia y als bassins de aquella y nos curan de pagarho, per ço manam sots dita pena a tots los deutors que dins quatre mesos proxims donin y paguen realment y de fet a dits obres tot lo per ells y quiscun dells degut a dita isglesia y bassins de aquella, y que los bassiners dels

anys passats donen compte y raho de llur administratio als bassiners qui son ara dins quinze dies altrament manam a dit vicari los lublique per excomunicats. Item manam sots dita pena que la nominatio y electio de obres, bassiners, y administradors de confrarias de dita isglesia se fasse a vots per la major part dels parrochians ab vot y en presentia de dit vicari y los anomenats ab dita forma hajan de acceptar lo dit carrech y exercir aquell, y finit lo any quinze dies apres tingan de donar compte y raho de llur administratio los vells als nous en presentia del dit vicari». Aquesta reglamentació és remarcable perquè aleshores administració parroquial i municipal es confonien, i el tresor municipal se solia guardar a les esglésies. D'altra banda, l'elecció «a vot» dels administradors dóna pistes del procediment igualment electiu dels membres del govern municipal (jurats i síndics), ja que sospitem que els càrrecs de jurats i obrers requien en les mateixes persones.

Hi ha un precedent d'aquestes ordinacions oarroquials. Es tracta d'una provisió dictada l'any 1578 en el transcurs d'una visita pastoral: «que los macips de la lluminaria de la Verge Maria donen compte y raho de la

administrasio del bassi y que juren en poder de lo vicari o rector en lo introhit de son carrech y que fassen una caxa ab tres claus de les quals ne tingue una lo vicari, la altra los jurats y la altra los dits massips, y lo matex faran los estrangers a pena de excomunicatio». Remarquem, en aquest precedent, la presència dels *jurats* municipals en el control dels diners de les paborries.

Fins aquí hem fet esment de l'organització parroquial eclesiàstica, que a voltes es confonia amb la municipal. Però aquesta darrera tenia uns orígens independents i també molt reculats. Perquè paral·lelament a la formació del terme a partir de la divisió parroquial i la institucionalització jurídica de les relacions veïnals a través del culte, s'havien conformat també uns organismes municipals.

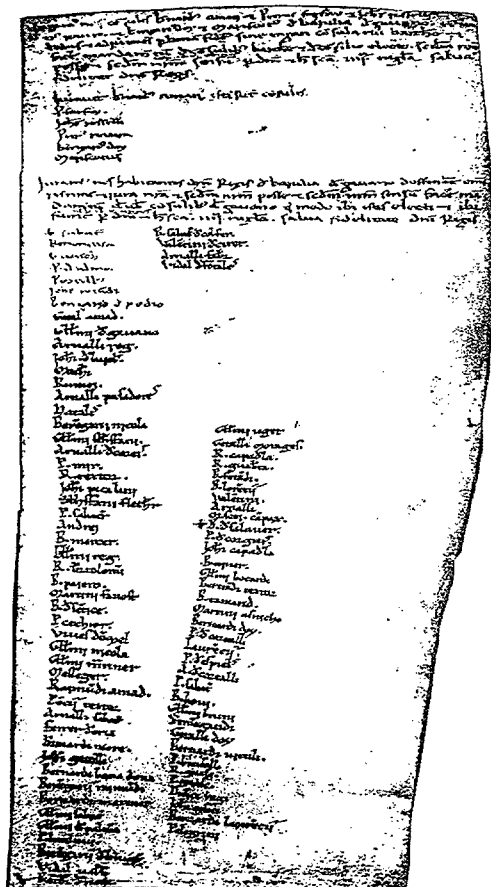
Fa aproximadament mil anys, el 1011,¹⁰⁰ un privilegi comtal reconeixia als homes de Gavà el dret a comerciar i pescar lliurement. És remarcable que el comte s'adreça als gavanencs en conjunt, fet que evidencia l'existència d'una personalitat col·lectiva pròpia, potser rudimentària, però ja indiscutible.

Temps després, el 1151,¹⁰¹ un embrionari govern municipal, els *prohoms* de Gavà, assessors del batlle reial, l'administrador de la *batllia* de Gavà, són esmentats per primer cop. Probablement eren tots els caps de casa de la *batllia*, que prenen les decisions, sembla, assembleàriament.¹⁰³

Ara bé, aquests prohoms assessors, documentats encara localment el 1204,¹⁰⁴ van donar pas, en el segle XIII, a la formació d'un nucli més reduït, que adquiria la representativitat de la resta de veïns. Aquest primer govern municipal (que només s'estenia a la jurisdicció reial) s'organitzà en forma de *consolat*. Així, un documenta sis *cònsols* de la batllia de Gavà. És el primer govern local de què tenim notícia: Bernat Amat, Pere Farfay, Joan Rossell, Pere Rovira, Bernat Doy i en Mariscat n'eren els membres. A la resta de jurisdiccions feudals (la Roca, torre del Perelló, la Sentiu, el Sitjar i Eramprunyà), tot i que es documenta el càrrec de batlle, no hem trobat cap referència a l'existència ni de cònsols ni d'assemblees dels seus habitants.

El primitiu govern municipal quedà reforçat el 1257 quan Jaume I i el bisbe i capítol de Barcelona crearen el *sagramental* o *sometent*, del qual Gavà fou un dels primers integrants. Ordenava el rei, en aquella transcendental disposició: «volem i manem que tots els

Figura 5

esmentats pagesos i homes, constituïts per parròquies, [...] tinguin armes a casa seva, a saber, ballestes, espases i llances, amb les quals es puguin defensar; i que si algun d'ells és damnificat, robat o depredat per lladres, raptors o altres, que emeti so, i tots els homes que conviuen amb ell a la seva parròquia hagin d'eixir al seu so, i unànimes l'han d'ajudar a defensar-se».¹⁰⁶

Ulteriors disposicions van regular aquesta institució, la milícia armada formada pels caps de casa del terme, de forma que la capitania correspongués al *batlle* reial i l'administració anés a càrrec de dos *paers*, *sagramentals* o *jurats*, escollits entre els veïns de la parròquia. Aquests *jurats* acabaren substituint i assumint les funcions dels primitius *cònsols*.

Abans de l'any 1265 el rei vengué la batllia de Gavà als Burgués.¹⁰⁷ Des d'aleshores, l'elecció de batlle pertocà al nou senyor, però el govern municipal en tres nivells es consolidà: un *batlle*, designat pel senyor; dos *jurats* o *prohoms*, elegits anualment pels caps de casa reunits en consell general, i l'assemblea de caps de casa, o *Consell de Gavà*. La reunió dels tres cossos rebia el nom de *universitat*. I la comissió formada per batlle i jurats era el *comú*, antecedent de l'actual ajuntament. Al llarg dels segles XIV i XV, els senyors d'Eramprunyà ajuntaren al terme del castell els altres senyorius independents. En aquest procés, l'àmbit del consell general s'amplià i igualà la parròquia, i just abans de la guerra civil hom ja esmenta els *prohoms* de Gavà. Però en el procés unificador desaparegueren els batlles de cada domini: n'hi havia un per a tot Eramprunyà, fins poc abans del 1497, quan es documenta ja un batlle propi i exclusiu per a tot l'actual terme de Gavà.¹⁰⁸ Podem, doncs, situar el naixement del govern municipal gavanenc modern en el tombant del segle XV al XVI.

Al costat del govern, en el segle XVI apareixen els auxiliars. D'una banda, els càrrecs populars designats entre els caps de casa pel consell general per a un afer concret: els *síndics*, que cessaven en completar la tasca. D'altra banda, els funcionaris pagats pel baró, l'àmbit dels quals era tota la baronia: el *mostassaf*, encarregat del control dels mercats, esmentat en les ordinacions del 1598, i el *nunci* o pregoner. Foren nuncis Joan Verneda (1587), Pierris Salines (1637) i Antoni Vilaró (1687).¹⁰⁹

3.5. Fórmules jurídiques i cerimonial municipal

Finalment, pel que fa a fórmules jurídiques, el

municipi es regia pel conjunt d'ordinacions senyoriales i parroquials acumulades amb el temps, i que eren particulars per a cada municipi. A Gavà ja hem esmentat les ordinacions sobre el comerç del 1598, les ordinacions parroquials de 1578-1600 i hi ha una nebulosa referència a unes ordinacions sobre pastures d'aproximadament la mateixa època.¹¹⁰

Les reunions del consell general o del comú comportaven un cerimonial particular. Havien d'estar autoritzades pel batlle, i es convocaven a toc de les campanes de Sant Pere, com veiem en el document d'alliberament dels mals usos del 1502. Un cop convocada, l'assemblea era presidida pels dos jurats i el batlle. Els acords quedaven reflectits en una acta notarial, que signaven tots els assistents. Els acords es prenia per majoria, i els opositors feien constar en l'acta llur *dissentiment*. Generalment, la universitat només era convocada en casos especials, per tractar temes que superaven els poders dels jurats. Cal fer esment que en les assemblees, el vot era d'un per cada cap de casa, fos home o dona. Alguns dels noms de batlles, síndics i jurats locals que ens han pervingut d'aquesta primerenca època moderna són en la taula 9. A manca de sèries completes, hi veiem la preeminència de diverses famílies, precisament les mateixes amb sòlides possessions agràries determinades més amunt. El lloc on es reunia el comú i la universitat era variable: l'església parroquial (1550),¹¹¹ l'era d'alguna masia gran (1550 i 1622)¹¹² o la sala noble de la casa o castell de Gavà (1502 i 1562).¹¹³

La localització d'aquesta casa o castell de Gavà (no el confongueu amb la casa, torre o castell de la Roca, incorporat en el segle XVIII a can Ribes),¹¹⁴ no és clara. Era l'edifici que el 1449 Lluís Marc comprà a Bernat Terré, senyor de Gavà, i que el 1472 Jaume Marc IV va reconquerir deixant-hi de capità «en Macià».¹¹⁵ Aquesta casa de Gavà no s'ha conservat, ja que el qüestionari de Zamora, de l'any 1789, deixa clar que llavors ja estava derruïda i només en restaven els fonaments.¹¹⁶ Un document del 1756,¹¹⁷ de quan els barons manaren construir la casa dels Delmes que encara avui es conserva (carrer dels Màrtirs, números 13-21), indica que aquesta es construï a llevant de la casa o castell de Gavà que intentem ubicar. Així doncs, caldria situar el castell a l'oest de l'actual Casa dels Delmes.

4. Conclusions

Acabada la guerra civil, a Gavà encara restaven sotmeses al mals usos el 40% de les famílies, i calgué

TAULA 9. Càrrecs municipals documentats a Gavà en els segles XV i XVI.

Any	Càrrec	Noms
1491	Síndic	Miquel Sbert
1497-1502	Batlle	Pere Tintorer
1502	Síndic	Pere Batlle
1503	Jurats	Jaume Tintorer, Joan Bertran
1516	Batlle	Jaume Térmens
1516	Jurat	Amador Ferrer
1550	Batlle	Joan Pujol
1550	Jurats	Joan Batlle i Peramon Térmens
1550	Síndics	Pere Tintorer i Joan Font
1550	Síndics	Bartomeu Sbert i Pere Montaner
1553	Síndics	Antoni Riera i Antic Gelabert
1562	Síndics	Climent Ros i Antoni Vinyes
1565-1583	Batlle	Jaume Pujol
1583	Síndics	Climent Maniu i Miquel Ros
1588	Batlle	Miquel Ros
1590	Batlle	Montserrat Riera
1590	Jurats	Jaume Esteve Ros i Magí Mas
1598	Batlle	Bartomeu Comes

esperar fins a la sentència de Guadalupe per posar-hi punt i final. A banda, la sentència també fou aprofitada pels gavanencs per alliberar-se dels mals usos particulars del terme (concòrdia del 1502). De tot plegat, remarcuem el final pactat a la crisi, i el marc parroquial escollit per solucionar-la.

La baronia (ara ja s'anomena així) romangué en mans dels Marc, Gualbes i Fiveller. No tenim prou dades per avaluar la pressió senyorial, però constatem tres mutacions rellevants: Eramprunyà ja no és la joia de les propietats d'una família de petits cavallers, sinó una tinença més d'una gran nissaga de nobles ciutadans; la política senyorial, si més no enfront de Barcelona, és menys agressiva que abans; i els senyors deixen de controlar personalment el terme i passen a residir a Barcelona.

D'altra banda, des de finals del XV, una notable immigració occitana arriba i s'estableix al terme, amb un màxim a finals del XVI (quan representa el 30% dels parroquians), que forneix de braços la incipient elit agrària local i possibilita un increment sostingut del nombre de cases (24% al llarg del segle).

La fi de les torbacions, el creixement econòmic consegüent i les garanties jurídiques atorgades a Guadalupe conformaren una pagesia propietària útil que, alliberada del «dret de prendre i maltractar»

senyorial, actuava mitjançant el frau, el control i comercialització dels excedents, i l'ús de la mà d'obra barata dels occitans immigrants, com a governant indiscutida en els afers locals. Amb això no volem dir que hi hagués un enriquiment generalitzat, sinó que es conformà un sector pagès amb prou força econòmica (només cal veure les obres que impulsa) i social (aplega el 55% dels propietaris del terme) per aprofitar la relativa autonomia institucional de les universitats. Perquè el creixement demogràfic es conjugà amb l'aparició d'un nucli molt estable d'una desena de famílies benestants, que acabà monopolitzant i vigoritzant unes institucions municipals que, tot i arrencar de molt lluny, assoliren el màxim relleu en aquests segles, amb una legislació consolidada i un cerimonial propi. Remarcuem que al llarg del segle XVI i principis del XVII encara es pot parlar a Gavà de comunitat local, gràcies al fet que la majoria té prou terra per viure i sobreviure.

Dit això, es pot considerar el govern municipal com a punt de trobada, de pacte o de disputa, entre els dos actors del món estamental: senyors (i el seu batlle) i vassalls (consell general i jurats).

En tot cas, l'organització municipal, que quallà, s'enfortí i envigorí just després de la guerra civil, representa un element de primer ordre en la vida col·lectiva dels gavanencs i gavanenques de l'edat moderna, i un

instrument clau i diferenciador respecte del Gavà medieval, a causa dels recursos legals, econòmics i fins i tot militars —el sometent— que comportava la seva existència.

NOTES.

¹ Sigles utilitzades: ABE: Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà; ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó; ACB: Arxiu de la Catedral de Barcelona; ADB: Arxiu Diocesà de Barcelona; AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; AHPB: Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona; AJSV: Arxiu Josep Soler i Vidal (particular); BC: Biblioteca de Catalunya.

² Junt amb els treballs anteriors «Senyors i pagesos a Eramprunyà, 1323-1460» i «La guerra civil del segle XV a Eramprunyà», la trilogia sorgeix a partir de l'actualització del treball de recerca inèdit *La fi de l'edat mitjana a Eramprunyà*, Gavà, 1996, gràcies als comentaris i indicacions de Lluís Monjas.

³ AHCB, *Lletres closes (1483-85)*, f. 189, citat per J. Vicens Vives, *Ferran II i la Ciutat de Barcelona 1479-1516*, Barcelona, 1936, vol. I, p. 316, nota 101. El pagament d'aquest sometent portà cua. Les parròquies foranes es feien el sord a les demandes barcelonines d'assumir part de les despeses. L'11 de maig de 1485 es convocà, per «fets de gran servey del Rey, y benefici y endreça de tots», els síndics del Baix Llobregat, entre ells els de Gavà, Viladecans, Castelldefels i Sant Climent, però no ens consta que paguessin. [AHCB, *Lletres closes (1485-87)*, f. 46v, citat per J. Vicens Vives, *Ferran II i la Ciutat de Barcelona 1470-1516*, Barcelona, 1936, vol. I, p. 234].

⁴ ACA, AR, reg. 3613, f. 104 i 105, citat per VICENS VIVES, J. *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Barcelona, 1976, p. 181.

⁵ ACA, RP, 2160, 6. f. 2v, citat per VICENS VIVES, J. *Historia de los remensas*, p. 245.

⁶ VICENS VIVES, J. *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, Barcelona, 1954, p. 108.

⁷ ACA, AR, reg. 3817, f. 51, reproduït per VICENS VIVES, J. *Historia de los remensas*, p. 278, nota 56.

⁸ VICENS VIVES, J. *Historia de los remensas*, p. 269.

⁹ VICENS VIVES, J. *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, p. 121.

¹⁰ AHPB, FI, 41v, citat per VICENS VIVES, J. *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, p. 119.

¹¹ RETUERTA, M. L.; SANMARTÍ, C. (directores), *Sant Feliu de Llobregat. Identitat i història*. Sant Feliu de Llobregat: Ajuntament, 2002, p. 79.

¹² ACA, RP, reg. 2618, f. 1, Comptabilitat de la taula de col·lectes del Llobregat i Penedès, detallada per VICENS VIVES, J. *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, p. 87-104.

¹³ IGLÉSIES, J. *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Barcelona, 1991, p. 12, 13 i 15.

¹⁴ ACA, RP, reg. 2618, f. 34v, citat per VICENS VIVES, J. *Historia de los remensas*, p. 326, nota 354.

¹⁵ ACA, A. R., reg. 3549, f. 156v - 174v, reproduït per VICENS VIVES, J. *Historia de los remensas*, p. 337-355.

¹⁶ ABE, Caixa I, plec 21, transcrit a l'AJSV, fitxa 4/28/5/1, *Priv. persecució malfactors 1487*.

¹⁷ ABE, fitxa 4/28/7/1, *Concòrdia sobre mals usos 1502*.

¹⁸ ABE, fotocopiat a l'AJSV, carpeta *Fotocòpies documents originals arxiu de la baronia*, sense classificar, i fitxes 4/50/5/1-3, *Eramprunyà 1502*.

¹⁹ *Dietaris de la Generalitat*, vol. I, p. 401, 30 de novembre de 1509.

²⁰ VICENS VIVES, J. *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1936, p. 337, i AJSV, fitxa 4/12/7/1 *Conseller segon de Barcelona*.

²¹ Arxiu particular d'Alfons Gibert, *Escriptures i documents municipals segle XVIII*.

²² *Dietari de l'antic Consell barceloní*, vol. III, p. 147-148.

²³ Ambdós successos del *Dietari de l'antic consell barceloní*, vol. IV, p. 136-137.

²⁴ Tot i que la sentència definitiva d'adjudicació de l'herència no es produí fins al 18 d'agost de 1542, DE BOFARULL, F. *El castillo y la baronia de Aramprunyà*, Barcelona, 1911, p. 109, nota 3.

²⁵ CATALÀ, P.; DE FLUVIÀ, A.; BRASÓ, M. "El castell d'Eramprunyà", a *Els Castells Catalans*, Barcelona, 1967, vol. 1, p.383.

- ²⁶ SERRA, E. "Els Gualbes ciutadans de Barcelona: de la fallida bancària del segle XV a l'enllaç nobiliari del segle XVII", a *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, p. 479.
- ²⁷ DE BOFARULL, F. *El castillo y la baronía de Aramprunyá*, p. 110-111.
- ²⁸ Per al que segueix, usem la informació de l'article de MORALES ROCA, F. "Historia de la ilustre Casa de Fivaller", a *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, vol. IX, (1981) p. 305-345.
- ²⁹ *Rúbriques de Bruniquer*, Barcelona, 1912, vol. 1, p. 25.
- ³⁰ FARGAS, M. A. "Organització familiar i política de grup a l'època moderna: els Fivaller de Barcelona", a *Estudis*, núm. 18 (1994), p. 131.
- ³¹ DURAN, M. "L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya", a *Recerques*, 17 (1985) p. 7-42.
- ³² VICENS VIVES, J. *Historia de los remensas*, p. 266.
- ³³ OLIVARES, J. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Barcelona, 2000.
- ³⁴ SERRA, E. "El règim feudal abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe", a *Recerques*, 10 (1980), p. 17.
- ³⁵ Fogatjament de Gavà del 1497, a IGLÉSIES, J. *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Barcelona, 1991, p. 193. Fogatjament de Gavà de, 1516, a l'AHCB, *Consell de Cent, Fogatjaments*, XIX-15, f. 83. Fogatjament de Gavà del 1553, a IGLÉSIES, J. *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, Barcelona, 1979, p. 361-362.
- ³⁶ Les nostres fonts han estat: AHPB, 470/5, notari Nadal Castelló, *Capbreu de les rendes de don Joan Hug Fiveller Marc i de Palou, senyor de la baronia d'Eramprunyà*, del 2-VI-1587 al 7-XII-1590, i 526/2, notari Antoni Seriol, *Secundus liber aprisiorum*, de 1597 i 1598; ADB, sèrie *Visites pastorals*, totes les del segle XVI, però especialment els volums 49, 50, 53, 58, 58a, 62 i 64; i ABE, a través de l'AJSV, especialment la sèrie d'apunts i extractes dels capbreus dels anys 1587 i 1599.
- ³⁷ Sobre la poca fiabilitat del fogatjament del 1553, vegeu també CODINA, J. "El fogatge del 1553 i la població de l'Hospitalet, Sant Boi i el Prat", a *Revista catalana de geografia*, núm. 3, (1978) p. 431-446.
- ³⁸ ADB, *Visites pastorals*, vol. 50, f. 24v (10 de novembre de 1590).
- ³⁹ El terme llavors no era el mateix que ara, però a tots els efectes els considerem equivalents. Sobre el terme municipal de Gavà se'n parla indirectament a: CAMPANY, J. "Castelldefels. El terme municipal", dins *Mar i Muntanya*, núm. 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65 i 66 (2000-2001), p. 5.
- ⁴⁰ AHPB, 470/5, notari Nadal Castelló, *Capbreu de les rendes de don Joan Hug Fiveller Marc i de Palou*.
- ⁴¹ Vegeu l'estudi de la vall de la Sentiu a finals del segle XVI fet a partir d'aquest mateix capbreu a: CAMPANY, J. i ALONSO, M. "La masia de can Llong, abans mas Sbert, a la vall de la Sentiu de Gavà", a *Ires. Jornades d'Estudi del Patrimoni del Baix Llobregat. Recopilació*, Cornellà, 2000, p. 221-240.
- ⁴² CODINA, J. *El delta del Llobregat i Barcelona*, Esplugues, 1971, p. 108 i s.
- ⁴³ Per contextualitzar aquestes rompudes, vegeu CODINA, J. *El delta del Llobregat i Barcelona*, p. 93-95, i VALVERDE, A. "Evolución histórica y significación de la pineda litoral del delta del Llobregat. I (siglos XVI-XIX)", a *Spartina*, 3 (1997-98), p. 63-101.
- ⁴⁴ CAMPANY, J. "Les masies de la vall de la Sentiu. Can Flocant", a la revista parroquial *Diàleg*, núm. 148, p. 25-26.
- ⁴⁵ CAMPANY, J. "Les masies de la vall de la Sentiu. Can Tardà", a *Diàleg*, núm. 150, p. 22-23.
- ⁴⁶ Els Margarit, procedents del Papiol, arribaren a Gavà i s'establiren a l'antic mas rònc dels Vingut. Antic Margarit, el 12 de desembre de 1598, feia posar una porta nova al reconstruït mas: AHPB, 526/2, notari Antoni Seriol, *Secundus liber aprisiorum*, de 1597 i 1598, f. 132v-133r.
- ⁴⁷ CAMPANY, J. *Pirates a la costa d'Eramprunyà*. Revista parroquial de Gavà "Diàleg", núm. 165 (2001) p. 20-22; núm 166 (2001) p. 25-27 i núm 167 (2001) p. 19-20. També, CAMPANY, J. *Castelldefels i la mar*, Castelldefels, 1998, p. 45-86.
- ⁴⁸ AHPB, 331/5, notari Jeroni Mollet, *Repertorium* 21,

1549-1550, 23-II-1550.

⁴⁹ LÓPEZ MULLOR, A.; ESTANY, I.; NIÑO, V.; VILA, J. M.; FÁBREGAS, M.; PARERA, M.; CLUA M.; GÖTZEN, V. "Torre del Baró. Viladecans. Arqueologia", a *Monografies*, Barcelona, 1998, p. 12-13, nota 11.

⁵⁰ AHPB, 526/2, notari Antoni Seriol, *Secundus liber aprisiorum*, de 1597 i 1598, f. 86r-86v.

⁵¹ AHPB, 470/7, notari Nadal Castelló, *Llibre d'establiments de don Joan Hug Fiveller Marc i de Palou, senyor de la baronia d'Eramprunyà*, f. 54, del 22 d'abril de 1584.

⁵² AHPB, 526/2, notari Antoni Seriol, *Secundus liber aprisiorum*, de 1597 i 1598, f. 89v - 90v.

⁵³ BC, Arch. 7377, f. 773, *Clàusula del testament de Bertomeu Roca, a favor del seu fill Galceran*. Gavà.

⁵⁴ OLIVARES, J. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, p. 484-501.

⁵⁵ La xifra de 200 focs l'hem estimada a partir de diverses notícies independents referides a les 5 jurisdiccions feudals en què es dividia l'actual terme municipal de Gavà: A la batllia reial de Gavà, futura quadra de Gavà, un pergami d'inicis del segle XIII llista 89 veïns [ACA, Cancelleria, Extraintentari carpeta 366, núm. 4733]; a la quadra de la torre del Perelló, un document del 1314 esmenta 12 focs [ADB, Visites Pastorals, vol. 2, f. 83]; a la quadra de la Roca, el 1337 s'hi compten 40 focs remences [F. DE BOFARULL, *El castillo y la baronía de Aramprunyà*, p. 80]; a la quadra de la Sentiu el 1359 s'hi documenten 18 focs [Pons Guri, J. M. "Un fogotament desconegut del 1359-60", a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, vol. XXX (1964), p. 455]; i, finalment, a la castlania estricta del castell d'Eramprunyà, el 1327 s'hi compten 4 focs eclesiàstics [ARAGÓ, A. M. "La col·lecta del bovatge de 1327", a *Estudis d'Història Medieval*, vol. 3 (1970) p. 41-51], als quals cal afegir els 31 focs remences documentats el 1337 [DE BOFARULL, F. *El castillo y la baronía de Aramprunyà*, p. 80]; en total, sumem uns 194 focs abans de l'hecatombe demogràfica del segle XIV.

⁵⁶ Si suposem constant l'extensió total de terres conreades.

⁵⁷ Sales, N. "Els segles de la decadència", a *Història de Catalunya*, Barcelona, 1987, vol. 5, p. 73.

⁵⁸ AHPB, 526/2, notari Antoni Seriol, *Secundus liber aprisiorum*, de 1597 i 1598, cinc primers folis, sense numerar.

⁵⁹ AHPB, 526/2, notari Antoni Seriol, *Secundus liber aprisiorum*, de 1597 i 1598, f. 70v.

⁶⁰ ACB, sala de lectura, *Retrato del monastir de Garraf y part de las costas de Garraf*, dibuixat per Nicolau de Credença fill el 1571, pergami de 203 x 93 cm i ACB, 4-78-17, *Descripció de la costa de Garraf*, fet per Nicolau de Credença fill el 1586, paper de 165 x 58.5 cm [BAUCELLS, J. *El Garraf i la Pia Almoïna de la seu de Barcelona: inventari dels pergamins*, Barcelona 1990, p. 23-29]. Hi ha una reproducció d'aquest darrer a ALMERA, J., i BOFILL, A. "Ojeada sobre el pasado y el presente de las costas de Garraf (Barcelona)", a *Crónica científica*, tom. XIV, núm. 324, (1891) p. 161-166.

⁶¹ ABE, *Mapa de la Baronia d'Eramprunyà*, autor desconegut. La primera reproducció publicada ho va ser a la revista gavanenca *Brugués*, núm. 169 (1973) p. 16. Hi ha un detall del nucli de Gavà a: SOLER VIDAL, J. *L'expansió dels cultius gavanencs i la rompuda de les marines*, Gavà, 1969, p. 48.

⁶² Estem realitzant un estudi aprofundit d'aquest mapa, a partir de la seva comparació amb les dades geogràfiques que s'extreuen del capbreu del 1587, i d'un estudi comparatiu de les tipologies de vaixells que hi apareixen. La sola presència en el mapa del camí ral de València, que no s'esmenta ni un sol cop en el capbreu de 1587-1590, així com el fet que aquest camí sembla que s'obri a principis del segle XVII [DE PALMA, P. A. *Prat de Llobregat (ensayo histórico)*, el Prat 1958, p. 310; CODINA, J. *El delta del Llobregat. La gent del fang. El Prat: 965-1965*, Granollers, 1966, p. 42 i 116; CODINA, J. *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVIII)*, Sant Boi de Llobregat, 1999, p. 390], invalida al nostre parer la data de 1590, i ens suggereix una data posterior.

⁶³ MADURELL, J. M. "Contratos de obras en los protocolos notariales", a *Estudios Históricos y documentales de los Archivos de Protocolos*, vol. 1 (1948), p. 135-137. M. PAGÈS, *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*, Barcelona, 1992, p. 276-277.

⁶⁴ JARDÍ, M. *Santa Maria de Bruguers, Sant Miquel i Castell d'Eramprunyà*, treball inèdit, p. 26-30.

⁶⁵ CAMÓS, N. *Jardín de María plantado en el*

Principado de Cataluña, enriquecido... imprès a Barcelona per Jayme Plantada, 1657. Llibre 2n: *Libro segundo de las imagenes de nuestra señora milagrosamente halladas, que se veneran en el obispado de barcelona*, cap. XV. *De la imagen de nuestra señora de burgués*, p. 57 a 60, publicat més modernament per FORT, J. *Mare de Déu de Bruguers*, Sant Climent de Llobregat, 1978, p. 14-20.

⁶⁶ Són dos documents: AHPB, notari Jaume Vilar, llig. 8, man. 23, contr., anys 1500-1501, i AHPB, not. Jaume Vilar, llig., 2, Bursa notularum, anys 1503-1509, f. 256, transcrits per MADURELL, J. M. "Contratos de obras en los protocolos notariales", a *Estudios históricos y documentos de los Archivos de Protocolos*, vol. 1 (1948), doc. 15 i 16, p. 160-161,

⁶⁷ MADURELL, J. M. "La ermita de Santa María de Brugués", dins *Asociación Nacional de Inválidos Civiles, boletín informativo*, núm. 6 (1966) p.22-23.

⁶⁸ ADB, VP, vol. 50, f. 30-30v.

⁶⁹ DE BOFARULL, F. *El castillo y la baronía de Aramprunyà*, p. 109.

⁷⁰ PÉREZ, M.; SANAHUJA, D. *Recorregut per l'arquitectura històrica de Gavà*, Gavà, 1987, p. 23.

⁷¹ PÉREZ, M.; SANAHUJA, D. *Recorregut per l'arquitectura històrica de Gavà*, p. 12 i 27. GIBERT, A. *Un segle de vida gavanenca*, p. 134-135.

⁷² AHCB, *Cartes comunes originals*, f. 90, citat per J. Carrera Puyal, *Historia política y económica de Catalunya*, vol. I, p. 525-526.

⁷³ LÓPEZ MULLOR, J. A. *El castell i les torres*, Castelldefels 2000, p. 22-25; LÓPEZ MULLOR, J. A. "La excavación del conjunto del castillo de Castelldefels", a *Quaderns Científics i Tècnics*, núm. 7, (1996), p. 159-374; LÓPEZ MULLOR, J. A. "Estudi arqueològic del conjunt del castell de Castelldefels (Barcelona)", a *Quaderns Científics i Tècnics*, núm. 9 (1997) p. 325-350; CAMPMANY, J. *Castelldefels i la mar*, p. 59-61.

⁷⁴ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I, Barcelona, 1994, p. 365, dimarts 18 d'agost de 1523: «lo magnífich mossèn Miquel Benet de Gualbes, baró de Castelldefels».

⁷⁵ En un mapa del 1786 encara apareix aquest petit engolfament: *Carta esférica desde el cabo de Oropesa al cabo de Creus*, 1786, dipositat a la biblioteca de la

Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.

⁷⁶ CAMPMANY, J. *Castelldefels i la mar*, p. 87.

⁷⁷ CAMPMANY, J. *Castelldefels i la mar*, p. 43 i 44.

⁷⁸ ABE, Mapa de la Baronia d'Eramprunyà, autor desconegut. Vegeu notes 61 i 62 més amunt.

⁷⁹ ACA, Reg. Gratiarum, Jaume II, any 1327, f. 136 s., transcrit per EIXARCH, J. *Les arrels històriques de Viladecans. Segles XII-XVIII*, Viladecans, 1989, apèndix 6, p. 211.

⁸⁰ Construït probablement sobre l'antiga via romana que unia Tarragona amb Barcelona pel litoral, que en els segles altmedievals es denominaria estrata pública, segons IZQUIERDO, P. *Excavacions arqueològiques a la rectoria de Sant Pere de Gavà*, p. 220.

⁸¹ ACA, Reial Patrimoni, Classe 7a. AB, núm. 34, fol. 122. Esmentat a l'AJSV, fitxa 4/38/59/1, *Desviament camí 1486*.

⁸² COLOMÉ M. "Gavà dels segles XVII i XVIII: els forns, pous i safareigs", *Brugués*, núm. 94 (1966), p. 9.

⁸³ CODINA, J. "La immigració francesa al delta del Llobregat, 1400-1700", a *XXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos*, p. 226-371.

⁸⁴ ADB, Visites Pastorals (VP), vol. 45, f. 47v.

⁸⁵ ADB, VP, vol. 58, f. 722v.

⁸⁶ NADAL, J., GIRALT, E. *La population Catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*, París 1960, p. 63.

⁸⁷ ADB, VP, vol. 53, f. 13v.

⁸⁸ ADB, VP, vol. 42, f. 178v.

⁸⁹ ADB, VP, vol. 53, f. 598v.

⁹⁰ ADB, VP, vol. 64, f. 89r.

⁹¹ ADB, VP, vol 64, f. 301v.

⁹² Donem aquesta data perquè en un document de l'any 994 s'especifica que es fa donació d'uns determinats drets (probablement un quart de delme) sobre la *par-ròquia d'Eramprunyà* comprats pel pare del donant al comte Mir de Barcelona, abans del 966. ACB, *Libri Antiquitati*, vol. IV, doc. 148, f. 51a-b, transcrit per

FÀBREGA, A. *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, Barcelona, 1995, vol. I (844-1000), doc. 253, p. 476-477.

⁹³ CAMPMANY, J. "Castelldefels: el terme municipal", a *Mar i muntanya*, núm. 61 (2000) p. 5.

⁹⁴ El *delme* de Sant Miquel d'Eramprunyà ja és cedit testamentàriament pel senyor del castell (el comte Borrell) a la seva muller l'any 993. DE BOFARULL, F. *El castillo y la baronía de Aramprunyà*, p. 23.

⁹⁵ ACB, *Diversorum C* (c), carp. 2, núm. 1. Transcrit per ORDEIG, R. "Inventari de les Actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes. Anys 1101-1125", a *Revista Catalana de Teologia*, vol. XIII/2 (1988), doc. 284, p. 398-400.

⁹⁶ ACB, *Libri Antiquitatum*, vol. IV, f. 214, citat per MARTÍ I BONET, J. M. "Los privilegios papales y las parroquias de la diócesis de Barcelona", a *Anthologica Annua*, vol. 30-31 (1983-84), p. 311.

⁹⁷ CAMPMANY, J. "Sobre l'antiguitat de les esglésies de Sant Pere de Gavà i Sant Miquel d'Eramprunyà", a *Diàleg*, núm. 124 (1995) p. 14-15, 125 (1995) p. 14-15, 126 (1996) p. 14-15, 127 (1996) p. 12-13, 128 (1996), p. 13-15, 129 (1996) i p. 17-19.

⁹⁸ ACA, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, f. 268, doc. 830. Publicat per RIUS, J. *Cartulario de Sant Cugat del Vallès*, Barcelona, 1947, vol. III, p. 359, doc. 1234.

⁹⁹ ADB, *Visites Pastorals*, vol. 58, f. 722v-723r.

¹⁰⁰ ACA, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, f. 268, doc. 831. Publicat per RIUS, J. *Cartoral de Sant Cugat del Vallès*, vol. I, p. 80-81, doc. 436.

¹⁰¹ ACA, Pergamins, Ramon Berenguer IV, 233, transcrit per BISSON, T. N. *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*, Berkeley, 1984, vol. II, apèndix 1C, p. 6-7.

¹⁰² El terme de reialenc s'estenia per l'actual nucli urbà, el paratge de les bòbiles, i ca n'Espinós.

¹⁰³ FONT I RIUS, J. M. "Orígenes del règimen municipal de Cataluña", a *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona, 1985.

¹⁰⁴ ACA, Pergamins, Pere I, núm. 187. Transcrit per BISSON, T. N. *Fiscal accounts of Catalonia under the*

early count-kings (1151-1213), vol. II, apèndix 111, p. 206-207.

¹⁰⁵ ACA, Pergamins extrainventari, carpeta 366, núm. 4733, sense data. BISSON, T. N. el data el 1213: *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*, vol. I, p. 169; mentre que FONT I RIUS, J. M. el data el 1217: "Génesis y manifestaciones iniciales del régimen municipal en Catalunya", a *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, p. 588, nota 27.

¹⁰⁶ ACA, Cancelleria, Reg. 9, f. 14r.

¹⁰⁷ En aquell any, sabem que la batllia de Gavà ja havia estat venuda a perpetuïtat als Burgués, ja que Guillem Burgués feia testament i deixava al seu fill Jaume «sa vila de Gavà»: BARANERA, J. "Gavà," dins el periòdic *L'Aramprunyà*, núm. 12 (1921), p. 4.

¹⁰⁸ El 1497 es documenta en Tintorer «lo batlle», IGLÉSIES, J. *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, p. 193.

¹⁰⁹ 1587: AHPB, 470/5, notari Nadal Castelló, *Capbreu de les rendes de don Joan Hug Fiveller Marc i de Palou*, f. 197, 1637: ACA, Consell d'Aragó, lligall 551, quadern 1, 3, 1687: SOLER I VIDAL, J. *Plet de termes i de pastures entre Gavà i Viladecans*, Gavà, 1981, p. 45.

¹¹⁰ VALVERDE, A. "Evolución histórica y significación de la pineda litoral del delta del Llobregat. I (siglos XVI-XIX)", a *Spartina*, 3 (1997-98), p. 78.

¹¹¹ Arxiu Parroquial de Sant Climent de Llobregat, citat per ADALBERT (pseudònim d'ANTONI TARRIDA). "Notas históricas", a *Brugués* núm. 164 (1973), p. 10.

¹¹² 1550: AHPB, 331/5, notari Jeroni Mollet, *Repertorium 21*, 1549-1550, 23-II-1550; 1622: AHPB, notari Rafael Riera, *Manual de concòrdies*, 1621-1637, lligall 25, f. 56r-61v i 284r-285r.

¹¹³ 1502: ABE, fotocopiats a l'AJSV, carpeta *Fotocòpies originals de l'arxiu de la baronía d'Eramprunyà*, sense classificar, i fitxes 4/50/5/1-3, *Eramprunyà* 1502; 1562: AHPB, notari Lluís Rufet, *Manuale Apprisiorum*, anys 1561-1562, f. 81 i s., publicat per EIXARCH, J. *Les arrels històriques de Viladecans. Segles XII-XVIII*, apèndix 10, p. 226-228.

¹¹⁴ SOLER I VIDAL, J. "Els Marc d'Eramprunyà", *La Sentiu*, núm. 14 (1989) p. 28.

¹¹⁵ ABE, *Llibre de la baronia*, citat per DE BOFARULL, *i la rompuda de les marines*, Gavà, 1969, p. 30.
F. *El castillo y la baronía de Aramprunyá*, p. 106.

¹¹⁷ AJSV, fitxa 4/37/33/1-2, *Casa dels delmes*, 1750-

¹¹⁶ SOLER I VIDAL, J. *L'expansió dels cultius gavanencs* 1760.

Articles